

Ψυχὴ καὶ σῶμα: έτεροβαρῆς διάκριση ἢ ἀδιάσπαστη ὁλότητα;*

Πρωτοπρ. Ἀθανασίου Γ. Μελισσάρη**

*«Διάβασα μίαν ἄκρως ἐνδιαφέρουσα
ἐπιστημονικὴ ἐξακριβωση
ὅτι ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι
εἴμαστε ἐπὶ τῆς γῆς τὰ μόνον πλάσματα
ποὺ κλαίνε»¹.*

Προλογικὰ

Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα –τό «θεοῦφαντον»², «θεόπλαστον»³ καὶ «πρωτ-
άκουστον ἐργαστήριον θαυμάτων»⁴ ἢ «θαυμαστὸ ποίημα»⁵– εἶναι

* Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφή εἰσήγησης στὸ Β' Διεπιστημονικὸ Συμπόσιο (29 Μαρτίου-1 Ἀπριλίου 2018) τῆς Ὁρθόδοξης Ἀκαδημίας Κρήτης με θέμα: «Ἡ ζωὴ πρὶν τὸ θάνατο: εὖ ζῆν καὶ εὖ θνήσκειν».

** Ὁ π. Ἀθανάσιος Γ. Μελισσάρης εἶναι πρωτοπρεσβύτερος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καὶ κληρικὸς τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Φωκίδος, διδάκτωρ Ποιμαντικῆς Θεολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καθὼς καὶ διδάκτωρ Ψυχολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βοστώνης, Θεολόγος-Ψυχολόγος καὶ Ψυχοθεραπευτής.

1. Κική Δημουλά, «Προστιθέμενη ἀξία», στό: *Χλόη Θερμοκηπίου*, ἐκδ. Ἰκαρος, 2006, σ. 31.

2. «Στολὴν με ἐνέδυσας, θεοῦφαντον Σωτήρ» (ἀ τροπάριο Στ' Ὁδῆς, Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς).

3. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τό «πρόσεχε σεαυτῷ»*, PG 31, 212B.

4. Ἀρχιμανδρίτου Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος. Μελετήματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας*, μετάφρ. Ἱερομονάχου Ἀθανασίου Γιέβτιτς, ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθῆναι 1970, σ. 36.

5. Ὅπως σημείωνε ὁ Γάλλος ζωγράφος Eugène Delacroix, στὸ *Ἡμερολόγιό* του στίς 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1855: «Κοιτάζω με πάθος ἀκούραστα αὐτὲς τίς φωτογραφίες γυμνῶν ἀνθρώπων, αὐτὸ τὸ θαυμαστὸ ποίημα, αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα πάνω στὸ ὅποιο μαθαίνω νὰ διαβάζω».

γεγονός ότι απέτελεσε έως σήμερα τὸ ἐπίκεντρο ποικίλων διαφορετικῶν προσεγγίσεων καὶ θεωρήσεων. Πολλοὶ συγγραφεῖς⁶ ἔχουν ἐπιχειρήσει νὰ ἀναδείξουν τὴ διάσταση τοῦ σώματος στὸν χῶρο τῆς φιλοσοφίας, τῶν κοινωνικῶν καὶ ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν καὶ γενικώτερα τῆς διανόησης. Μία πρόχειρη ἔρευνα στὴ σύγχρονη βιβλιογραφία –ἐλληνική καὶ ξενόγλωσση– μᾶς πείθει ὅτι τὸ ἀνθρώπινο σῶμα ἔχει ἀποτελέσει –κατὰ καιρούς– πηγὴ ἔμπνευσης καὶ ἔχει διερευνηθεῖ ποικιλοτρόπως⁷.

6. Σύμφωνα μὲ τὸν Μ. Βασίλειο (*Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς*, Λόγ. Α', PG 30, 12): «Πολλὰ πραγματεῖα περὶ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον τὸ ἀνθρώπινον, καὶ οὐκ ὀλίγοι τῶν πρὸ ἡμῶν τὴν πᾶσαν ἑαυτῶν σπουδὴν κατανάλωσαν. Κἂν ἰατρικὴν ἐπέλεθης, εὐρήσεις πόσα περὶ τῆς χρείας τῶν ἡμετέρων ἡμῶν διηγεῖται πόσας περὶ τῆς ἐνδοθεν ἡμῖν κατασκευῆς, ἐν ταῖς ἀνατομικαῖς ἐγχειρήσεσιν, ἐξεῦρε κεκρυμμένας ὁδοὺς».

7. Φιλοσοφικά: Γιά μία ἀντιπροσωπευτικὴ φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ σώματος ὡς πρωτεύοντος στοιχείου τῆς ὑπαρξῆς πρβλ. Μ. Π. Μπέγζος, «Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα στὴ Φιλοσοφία τῆς Θρησκείας. Ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ὀντολογία στὴ Βυζαντινὴ Θεολογία», *Ἑλληνικὴ Φιλοσοφικὴ Ἐπιθεώρηση* 9 (1992), σσ. 21-28· ὁ ἴδιος, *Ψυχολογία τῆς Θρησκείας*, ἐκδ. Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα 1996, ἰδιαίτερα τὸ κεφ. III: «Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα», σ. 41- 63. Γιά τὸ θέμα τοῦ σώματος στὸν χῶρο τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεώρησής του ὄχι ὡς ἀπλῆς βιολογικῆς μονάδας, ἀλλὰ ὡς τῆς ἀρχῆς ποῦ συγκροτεῖ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία μέσα στὸν κόσμον πρβλ. Μ. J. J. Merleau-Ponty, *Φαινομενολογία τῆς ἀντίληψης*, μετάφρ. Κική Καψαμπέλη, σειρά: «Γνώμονες», ἀρ. 9, ἐκδ. Νῆσος, 2016. Γιά τὴν ἱστορικὴ, κοινωνικὴ καὶ πολιτισμικὴ διάσταση τοῦ σώματος, τὴν κοινωνικὴ του ἀξιολόγηση, τὴν πειθάρχησή του σὲ μηχανισμοὺς ρύθμισης, ὅπως καὶ τὴν ἱεράρχησή του καὶ τὴν ἐναντίωσή του στὶς κοινωνικὲς ἐπιταγὲς πρβλ. τὸ Συλλογικὸ ἔργο τῶν Δ. Μακρυγιάννη, Γ. Κουζέλη (ἐπιμ.), *Τὰ ὅρια τοῦ σώματος. Διεπιστημονικὲς προσεγγίσεις*, ἐκδ. Νῆσος, 2004.

Θεολογικά: Τόσο ἡ ὀλιστικὴ προσέγγιση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅσο καὶ ἡ ὀλιστικὴ θεώρηση τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ ἀνθρωπολογία τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία στὸ σύνολό της (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῶν Ἐγκρατῶν καὶ τῶν Γνωστικῶν), οἱ Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ γενικὰ ἡ Ὀρθόδοξη Ἀνατολὴ ἀναγνωρίζουν τὴν (πνευματικὴ) ἀξία τοῦ ἀνθρώπινου σώματος ὡς δημιουργήματος τοῦ Θεοῦ. Πρβλ. ἀντιπροσωπευτικά: Μ. Α. Ὀρφανός, *Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ Δίδυμον Ἀλεξανδρεῖα (τὸν τυφλόν)*, ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1974· Λεοντίου Βυζαντίου, *Περὶ σώματος*. Κατὰ Ἀφθαρτοδοκῶν, Σειρά: «Μοῦσες», ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1995· Ἀρχιμ. Ἐφραίμ Βατοπαιδινός, «Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπινου σώματος στὴν διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμά», στί: *Ἀθωνικὸς λόγος*, ἐκδ. Ἱερά Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος 2010, σσ. 33-43· Π. Γ. Φούγιας, *Ἡ περὶ τοῦ ἀνθρώπινου σώματος διδασκαλία τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν πηγῶν*, ἐκδ. Μαλλιάρης-Παιδεία, Θεσσαλονίκη 2013· Μητροπολίτης Διοκλείας Κάλλιστος Ware, «“Συνεργὸς καὶ πολέμιος”· Τὸ σῶμα στὴν ἐλληνικὴ καὶ χριστιανικὴ παράδοση», στί: *Ἐχθροὶ ἢ φίλοι; Τὸ σῶμα, ἡ ψυχὴ καὶ τὰ πάθη τοῦ ἀνθρώπου*, μετάφρ. Π. Τσαλίκη-Κιοσόγλου, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2015· π. Νικόλαος Λουδοβίκος, «Ἡ θεολογία τοῦ

Ἦδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἡ ἐξέταση καὶ μελέτη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος παύει νὰ εἶναι ἀποκλειστικὰ ἱατρικῆ-βιολογικῆ.

Ἀπλῶς, ἡ παροῦσα εἰσήγηση στὸ περιορισμένο χρονικὸ πλαίσιο τοῦ παρόντος Συμποσίου⁸ συνιστᾶ μία μικρὴ –ποιμαντικὴ κυρίως–,

σώματος», στό: *Ἡ ἱστορία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ*, ἐκδ. Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος, 2016, σσ. 203-231· π. Ἰωάννης Χρυσσαυγῆς, «Ἡ ἔρημος καὶ τὸ σῶμα», στό: *Στὴν καρδιά τῆς ἐρήμου. Ἡ πνευματικὴ τῶν Πατέρων καὶ τῶν Μητέρων τῆς ἐρήμου*, μετάφρ. Ν. Ἀσπρούλλης, ἐκδ. «Πορφύρα», Ἀθήνα 2019, σ. 225-230.

Ψυχολογικά: Ὅταν ἀρρωσταίνουμε γίνεται μέσα μας μία διαμάχη ἀνάμεσα σὲ αὐτὸ ποὺ αἰσθανόμαστε καὶ σὲ αὐτὸ ποὺ θὰ θέλαμε νὰ αἰσθανθοῦμε. Γιὰ τὶς συνέπειες ποὺ ἔχει γιὰ τὸ σῶμα ἡ ἄρνηση τῶν ἀληθινῶν συναισθημάτων μας πρβλ. Α. Miller, *Τὸ σῶμα δὲν ψεύδεται ποτέ*, μετάφρ. Λ. Μαζαράκη, σειρά: «Ψυχολογία-Ψυχανάλυση», ἐκδ. Ροές, Ἀθήνα 2009. Σύμφωνα μὲ τὴν Πολωνοελβετίδα ψυχαναλύτρια καὶ συγγραφέα τὸ ἀνθρώπινο σῶμα δὲν ψεύδεται ποτέ. Μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση πολλῶν καὶ ποικίλων παραδειγμάτων –ἀρκετὰ ἀπὸ τὴ ζωὴ μεγάλων συγγραφέων– ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ἀνθρώπινο σῶμα διατηρεῖ ἀκέραη τὴν ἀνάμνηση τῆς προσωπικῆς του ἱστορίας. Μὲ βάση τὶς ἐργασίες τῶν Pierre Janet, Sigmund Freud καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Wilhelm Reich κ.ἄ., τὸ σῶμα θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένο μὲ τὴ σκέψη καὶ τὰ συναισθήματα. Ἔτσι ἀναπτύχθηκε ἕνας σημαντικὸς κλάδος τῆς ψυχοθεραπείας, ἡ Σωματικὴ Ψυχοθεραπεία (Somatic Psychology), ποὺ ἐστιάζει στὴ λειτουργικὴ σχέση νοῦ-σώματος, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὴν πολυπλοκότητα τῶν τομῶν καὶ τῶν ἀλληλεπιδράσεων ἀνάμεσά τους. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἰδιαίτερη θεραπευτικὴ προσέγγιση (body-oriented psychotherapy) μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι τὸ σῶμα ἀντανακλᾷ ὅλη τὴν προσωπικότητα καὶ ὅτι ὑπάρχει μιὰ λειτουργικὴ ἐνότητα ἀνάμεσα στὸ νοῦ καὶ τὸ σῶμα. Γιὰ μιὰ ἀντιπροσωπευτικὴ προσέγγιση πρβλ. Fr. Röhrich, "Body oriented psychotherapy. The state of the art in empirical research and evidence-based practice: A clinical perspective", στό: *Body, Movement and Dance in Psychotherapy* 4 (2009), σσ. 135-156.

Καλλιτεχνικά: Σχετικὰ μὲ τὴ νοημοσύνη τοῦ σώματος καὶ τὸν ρόλο τῆς στὴν ψυχοσωματικὴ μας υγεία, τὴν κυριαρχία τῶν συναισθημάτων καθὼς καὶ τὴ δυνατότητα ἀξιοποίησης τῆς σωματικῆς νοημοσύνης πρβλ. G. Hoffbauer, *Ἡ νοημοσύνη τοῦ σώματος. Τὸ σῶμα σου ξέρει τί εἶναι καλὸ γιὰ σένα*, μετάφρ. Κ. Βαπορίδου, σειρά: «Ψυχοσωματικὴ ἀγωγή καὶ αὐτοθεραπεία», ἀρ. 5, ἐκδ. Θυμάρη, Ἀθήνα 2007.

8. Πρόκειται γιὰ συμμετοχὴ στὸ Β' Διεπιστημονικὸ Συμπόσιο (29 Μαρτίου-1 Ἀπριλίου 2018) τῆς Ὁρθόδοξης Ἀκαδημίας Κρήτης (μὲ ἀφορμὴ τὰ 50 χρόνια λειτουργίας καὶ μαρτυρίας τῆς) καὶ μὲ θέμα: «Ἡ ζωὴ πρὶν τὸ θάνατο: εὔ ζῆν καὶ εὔ θνήσκειν», ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ συνδιοργανωτές τῆ Σχολῆς Ἐπιστημῶν Ὑγείας τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης, τὸ Ἐργαστήριο Βιοηθικῆς τοῦ ἴδιου Πανεπιστημίου, τῆ Σχολῆς Ἐπιστημῶν Ὑγείας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, τὸν Τομέα Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, τὸ Ἴδρυμα Τεχνολογίας καὶ Ἐρευνας, γνωστὸ ὡς Ι.Τ.Ε. Κρήτης, τὸ Τμῆμα Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν Ἐθνικὴ Σχολὴ Δημόσιας Ὑγείας. Ἱερατικὲς ὑποχρεώσεις –λόγω τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Σαρακοστής– ἐπέβαλαν τὴν ἀποστολὴ τοῦ κειμένου προκειμένου νὰ ἀναγνωσθεῖ ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμ. Χρῦσανθου Τσαχάκη, ἱατροῦ.

ἀπόπειρα ἐπισήμανσης κάποιων πολὺ στοιχειωδῶν ἀξόνων τοῦ ρεαλισμοῦ τῆς χριστιανικῆς Μεταφυσικῆς, μὲ ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὸν κατ' ἐξοχὴν «φορέα» τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, τὸ ἀνθρώπινο σῶμα⁹. Ἄλλωστε, αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ προβληματικὴ τοῦ παρόντος Συμποσίου, ποὺ ἀφορᾷ τὸ «εὖ ζῆν καὶ εὖ θνήσκειν» καὶ τὴν ὑπέρβαση τοῦ θανάτου μὲ τὸ ὄντολογικὸ μέγεθος τῆς «ἐν Χριστῷ» ἀγάπης.

Εἰσαγωγικά

Πρὶν ἀπὸ μία ἀκριβῶς εἰκοσαετία, σὲ σχετικὴ συζήτηση μὲ τὸν Καθηγητὴ καὶ Διευθυντὴ τῆς Α' Προπαιδευτικῆς Χειρουργικῆς τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γεώργιο Ἀνδρουλάκη καὶ μὲ ἀφορμὴ τὸ Α' Πανευρωπαϊκὸ Συνέδριο Βιοηθικῆς (19-21 Μαρτίου 1999), εἴχαμε καταθέσει τὸν ἐξῆς προβληματισμό: «Υπάρχει σήμερα ἐπαρκῆς διεθνῶς ἐπιστημονικὴ ἐνημερότητα στὸν χῶρο τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν σχετικὰ μὲ τὸν ρεαλισμὸ τῆς (Ὁρθόδοξης) χριστιανικῆς Μεταφυσικῆς; Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ ὕλισμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεώρησης τῶν πραγμάτων καὶ ὁ ὄντολογικὸς τῆς προβληματισμὸς προσφέρεται γιὰ δημιουργικὸ διάλογο μὲ τὶς θετικὲς ἐπιστῆμες, ὅπως λ.χ. εἶναι ἡ Ἱατρικὴ;»¹⁰.

Ζοῦμε σὲ μία ἐποχὴ, τὴ μετανεωτερικὴ, στὴν ὁποία ἔχουν ἀρθεῖ τὰ στεγανὰ τῶν ἐπιστημῶν. Ἔτσι ἡ θεολογία καὶ ἡ ἱατρικὴ δὲν ἐμφανίζονται ὡς ἀντίθετες ἐπιστῆμες, ὅπως παρεξηγημένα ἴσως νομίζουν πολλοὶ. «Ὁ ἱατρὸς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας Μέγας Βασίλειος, ἀπαντώντας στὸ ἐρώτημα ἂν συνάδει μὲ τὴ χριστιανικὴ εὐσέβεια ἡ χρῆση τῆς ἱατρικῆς, σημειώνει ὅτι ἡ ἱατρικὴ, ὅπως ὁποιαδήποτε ἄλλη τέχνη, δωρήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ στὸν ἄνθρωπο μετὰ τὸ δραματικὸ γεγονός»

9. Εὐστοχα ἔχει ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο Διοκλείας Κάλλιστο Ware (*Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία στὸν 21ο αἰῶνα*, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2005) ὅτι: «ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ραγδαίων ἐξελίξεων στὸ πεδίο τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς πληροφορικῆς, τὸ κατ' ἐξοχὴν πρόβλημα ποὺ θὰ ἀπασχολήσει τὴν ὀρθόδοξη θεολογία τοῦ 21οῦ αἰῶνα εἶναι τὸ ἀνθρωπολογικόν».

10. Ἀθ. Γ. Μελισσάρης, «Διάλογος Θεολογίας καὶ Βιοϊατρικῆς: Ἡ μοριακὴ διάγνωση ἀτόμων ποὺ βρίσκονται σὲ ὑψηλὸ κίνδυνο ἀνάπτυξης καρκίνου», *Ὁρθόδοξη παρουσία* 75 (2003), σσ. 16-23.

τῆς πτώσης, προκειμένου νὰ ἀμβλυνθεῖ ἡ ἔνταση τῶν συνεπειῶν τῆς καὶ νὰ διευκολυνθεῖ ἡ ἐπιβίωσή του. Ἐπειδὴ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐπιρρεπὲς σὲ ποικίλους κινδύνους καὶ καταπονεῖται ἀπὸ τὸν πλεονασμὸ ἀλλὰ καὶ τὴν ἔλλειψη, ἡ τέχνη τῆς ἰατρικῆς: “...εἰς τύπον τῆς κατὰ ψυχὴν θεραπείας τὴν ἀπόθεσιν τοῦ περισσοῦ, καὶ τὴν τοῦ λείποντος πρόσθεσιν ὑποτιθεμένη ὑπὸ τοῦ πᾶσαν ἡμῖν τὴν ζωὴν τοῦ οἰκονομοῦντος Θεοῦ συγκεχώρηται”¹¹.

Ἡ θρησκεία, ποὺ ἀνέκαθεν ἀντιμετωπίζει τὸν ἄνθρωπο ὡς ψυχοσωματικὴ ὁλότητα, ἔχει σήμερα εἰσχωρήσει στὴ δεσπόζουσα τάση τῆς ἰατρικῆς¹². Ὡς ἐκ τούτου, εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ ἀποδείξει κανεῖς – σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς συμπληρωματικότητας– πῶς ἡ μία ἐπιστήμη συμπληρῶναι τὴν ἄλλη. Καὶ ἡ ἰατρικὴ καὶ ἡ θεολογία ἀσχολοῦνται μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἐξάλειψη τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἀσθένειας¹³. Δὲν βρίσκονται σὲ σχέση ἀντιπαλότητας, ἀλλὰ συνεργασίας. Ἡ μία δέχεται εὐεργετικὰ τὴν ἐπικουρίαν τῆς ἄλλης¹⁴. Ἔτσι σὲ ἓνα πλαίσιο σωστῆς διαχείρισης τῶν ἀσθενειῶν γίνεται κατανοητὴ ἡ προτροπὴ τοῦ Ἁγίου Διαδόχου Φωτικῆς: «Ἱατροῦς μετακαλεῖσθαι ἐν τῷ καιρῷ τῶν

11. Μ. Βασιλείου, “Ὅροι κατὰ πλάτος, Ἐρώτησις ΝΕ’, 1, PG 31, 1044C ἀπὸ τὸν Δ. Νικολακάκη, «Ἱατρικὴ καὶ Χριστιανικὴ Θεολογία. Συγκριτικὴ θεώρηση καὶ κριτικὲς ἐπισημάνσεις», *Θεολογία* 87, 3 (2016) σ. 148.

12. «Σύμφωνα μὲ τὸν Καθηγητὴ τῆς Συμπεριφορικῆς Ἱατρικῆς Dr. Sloan τοῦ Πανεπιστημίου Columbia, σχεδὸν τριάντα Ἱατρικὲς Σχολὲς στὴν Ἀμερικὴ ἔχουν συμπεριλάβει στὰ προγράμματα σπουδῶν τους τὴ θρησκευτικὴ καὶ τὴν πνευματικὴ, δίνοντας βαρύτητα στὴν πνευματικὴ Συμβουλευτικὴ» (Σπ. Κ. Τσιτσίκος, «Ὁ ὑποστηρικτικὸς ρόλος τοῦ ἱεροῦ στὴ νόσο τοῦ Alzheimer», *Εἰσήγησις στὸ 6ο πανελλήνιο Διεπιστημονικὸ Συνέδριο Νόσου Alzheimer καὶ Συγγενῶν Δια-ταραχῶν*, Θεσσαλονίκη 2009).

13. J. Zozul’ak, «Σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀσθένεια τοῦ ἀνθρώπου», *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἱατροθεολογικοῦ Συνεδρίου*, Θῆβα, 5-7 Σεπτεμβρίου 2003, σειρά: «Ὁρθόδοξη μαρτυρία», ἀρ. 108, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2008, σσ. 194-199.

14. Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τῆς Dr. Tanya W. Spirtos: «... στὴν Ἱατρικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στάνφορντ ὑπάρχει ἓνα ὑποχρεωτικὸ μάθημα πάνω στὴν “Πνευματικὴ καὶ τὸ Νόημα (τῆς ζωῆς) στὴν Ἱατρικὴ” ὁ ἀντικειμενικὸς στόχος αὐτοῦ εἶναι νὰ καταστήσει τοὺς φοιτητὲς ἱκανοὺς νὰ ἀναγνωρίζουν τὴν πνευματικὴ ἐνδὴ ἀσθενοῦς καὶ νὰ ἀνταποκρίνονται κατάλληλα σ’ αὐτήν, νὰ προσδιορίζουν οἱ φοιτητὲς τίς δικές τους ἀπόψεις περὶ πνευματικότητας, καθὼς καὶ νὰ διδασκοῦν τεχνικὲς ὥστε νὰ παίρνουν ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς ἓνα ὀλοκληρωμένο ἱστορικὸ, σχετικὸ μὲ πνευματικὰ θέματα» («Ὁ Γιατρός καὶ ὁ Ποιμένας: Σχέση ἀντιπαλότητας ἢ συνεργασίας;», στὸ *Θεραπείαν προσάγοντες. Εἰσαγωγή στὴν ποιμαντικὴ διακονία στὸν χῶρο τῆς Ὑγείας*, ἐπιμ. πρωτοπ. Στ. Κοφινᾶς, ἐκδ. Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, Ἀθήνα 2011, σ. 232).

νόσων οὐδὲν τὸ κωλύον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης πείρας ποτὲ συλλέγεσθαι ἢ τέχνη, διὰ τοῦτο καὶ προὔπηρχε τὰ φάρμακα»¹⁵ ὡς εὐεργετικά ἐπιτεύγματα ἴασης τῆς νοσηρότητας, τῆς φθαρτότητας καὶ γενικὰ τῆς θεραπείας τῶν ἀσθενειῶν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Δὲν εἶναι τυχαῖο ἄλλωστε ὅτι: «οἱ Πατέρες τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἐνέκριναν τόσο τὶς ἰατρικὲς ἀρχὲς ὅσο καὶ τὶς τεχνικὲς ποὺ περιελάμβαναν καὶ φάρμακα ποὺ περιεῖχαν ζωικὲς, φυτικὲς καὶ ἀνόργανες οὐσίες»¹⁶. «Ἡ ζωὴ εἶναι τὸ θεῖο ἐκεῖνο δῶρο ποὺ ἡ θεολογία καλεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ τὸ χρησιμοποιήσει μὲ ἀρετὴ καὶ συναίσθηση τῶν πεπερασμένων ὀρίων του, ἐνῶ ἡ ἰατρικὴ ἔχει ὡς ἀποστολὴ νὰ προστατεύσει τὴ ζωὴ ἀπὸ ὀτιδήποτε τὴν ἐπιβουλεύεται, μεριμνώντας γιὰ τὴ διάρκειά καὶ τὴν ποιότητά της. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἰατρικὴ καὶ θεολογία μιλοῦν καὶ οἱ δύο γιὰ τὴ ζωὴ, ἀκόμη περισσότερο μεριμνοῦν γιὰ τὴ ζωὴ»¹⁷.

«Ψυχὴ καὶ σῶμά ἐστιν ἄνθρωπος»¹⁸

Σὲ πείσμα τῶν θρυλουμένων, ὁ χριστιανισμὸς μὲ τὶς ἰουδαϊκὲς ἀπαρχὲς τοῦ στὴν πραγματικότητά εἶναι ἢ πρὸ σωματοκεντρικὴ θρησκεία¹⁹, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο γίνεται φανερὸ ἀφ' ἧς στιγμῆς συγκριθεῖ λ.χ. μὲ τὰ

15. Ἁγίου Διαδόχου Φωτικῆς, Ἔργα, Κεφάλαια πρακτικὰ γνώσεως καὶ διακρίσεως πνευματικῆς ρ', κριτικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ ἔκδοσις Ν. Α. Ε. Καλοσπύρος, κεφ. νγ', ἐκδ. Ἱερά Μονὴ Σταυρονικήτα, Ἁγιον Ὄρος, 2019, σ. 262.

16. Ἱερομόναχος Ἀλέξιος Καρακαλλινός, *Θεραπεία τῆς ψυχῆς. Πατέρες καὶ ψυχολόγοι σὲ διάλογο*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2013, σ. 35.

17. Δ. Νικολακάκης, «Ἰατρικὴ καὶ Χριστιανικὴ Θεολογία. Συγκριτικὴ θεώρηση καὶ κριτικὲς ἐπισημάνσεις», *Θεολογία* 87, 3 (2016), σ. 171.

18. Ἐπιφανίου, *Ἀγκυρωτός*, 56, PG 43, 116.

19. Αὐτὸ ἐξηγεῖται καὶ μὲ ἀναφορὰ στὴν κοιτίδα τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸν ἰουδαϊσμό, στὸν ὁποῖο ἡ ἀνθρωπολογία ἦταν ὀλιστικὴ καὶ ἀπόλυτα καταφατικὴ τοῦ σώματος ὡς συστατικοῦ στοιχείου τοῦ ἀνθρώπινου «εἶναι». Γιὰ περισσότερα πρβλ. P. Jewett, "Body", στί: *Dictionary of Pastoral Care and Counseling*, R. Hunter, General Editor, Abingdon Press, Nashville 1990, σ. 101 κ.έ. Γιὰ τὴν πλεον ἀντιπροσωπευτικὴ ἱστορικὴ ἀναφορὰ τοῦ ἀνθρώπινου σώματος στὸν πρῶμο Χριστιανισμὸ πρβλ. P. Brown, *The Body and Society*, Columbia University Press, New York 2008, ὅπου καταγράφεται ἡ ἐξέλιξη τῶν ἀπόψεων τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς σεξουαλικότητος στὰ διάφορα χρονικὰ καὶ αὐτοκρατορικὰ γεωγραφικὰ πλαίσια.

ἀνατολικά θρησκευόμενα²⁰. Δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἦταν ἀλλιῶς, ἀφοῦ ὀμιλοῦμε γιὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη, ποὺ ἔχει ὡς κεντρικὸ δόγμα τῆς

20. Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Μητροπολίτης Διοκλείας Κάλλιστος (Kallistos-Timothy Ware, «Ἡ μεταμόρφωση τοῦ σώματος», στό: *Περὶ ὕλης καὶ τέχνης*, σειρὰ «Σύνορο», ἐκδ. Ἀθηνᾶ, Ἀθήνα 1971, σσ. 58-59): «Οἱ πλατωνικοὶ (καὶ οἱ περισσότεροὶ Ἕλληνες φιλόσοφοι) ἐξετάζοντας τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ μία δυαρχικὴ ἔποψη, θεωροῦν τὴν ψυχὴ θεία, ἀλλὰ τὸ σῶμα φυλακὴ καὶ πηγὴ μολυσμοῦ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι νοῦς, ποὺ κλεισμένος μέσα σ' ἓνα ὕλικό σῶμα ἀσπαίρει γιὰ ἐλευθερίαν: τὸ σῶμα εἶναι ἓνας τάφος (σῶμα-σῆμα). Ὁ σκοπὸς ἐπομένως τοῦ φιλοσόφου εἶναι νὰ διαχωρίσει τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ κάθε ἐπαφὴ μὲ τὰ ὕλικα πράγματα. Ἀκόμα καὶ στὶς πιὸ μετριοπαθεῖς περιπτώσεις τὸ σῶμα παρομοιάζεται μὲ ἓνα ἔνδυμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο τελικὰ θὰ ἀπαλλαγούμε: σύμφωνα μὲ ἓνα Πυθαγόρειο ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα, “Σῶμα, χιτῶν ψυχῆς”. Συχνὰ ὅμως ἀντιμετωπίζεται μὲ ἀκόμη μεγαλύτερη αὐστηρότητα: “Εἶσαι μία φτωχὴ ψυχὴ ποὺ κουβαλᾷ ἓνα πτώμα”, ἔγραφε ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ἐνῶ γιὰ τὸν Πλωτῖνο ἀναφέρεται ὅτι αἰσθανόταν ντροπὴ ἐπειδὴ εἶχε σῶμα... Βέβαια ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὶς Ἐπιστολές του δέχεται ἓνα εἶδος δυαρχίας καὶ μία ἐχθρότητα ἀνάμεσα στὴ σὰρκα καὶ στὸ πνεῦμα, ἀλλὰ γιὰ τὸν Παῦλο ἡ “σὰρκα” δὲν εἶναι μὲ κανένα τρόπο ἰσοδύναμη πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὸ “πνεῦμα” διόλου δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ψυχὴ. Ἔτσι ὅταν στὴν ἐπιστολὴ *Πρὸς Γαλάτας* ε' 19-21 καταγράφει τὰ “ἔργα τῆς σαρκός” ἀναφέρει “διχοστασίας”, “αἰρέσεις” καὶ “φθόνους” πράγματα ποὺ δὲν ἔχουν καμμία εἰδικὴ συνάρτηση μὲ τὸ σῶμα. Ὁ ὅρος “σάρξ” στὶς Ἐπιστολές σημαίνει τὸν ὅλον ἄνθρωπο στὴν κατάστασή τῆς Πτώσεως, ἐνῶ “πνεῦμα” σημαίνει τὸν ὅλον ἄνθρωπο στὴν κατάστασή τῆς λυτρώσεως: κατὰ συνέπειαν, ἡ ψυχὴ, ὅπως καὶ τὸ σῶμα, μπορεῖ νὰ γίνῃ σαρκική, καὶ τὸ σῶμα, ὅπως ἡ ψυχὴ, μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸ πνευματικό». Ἀντιθέτως, σύμφωνα μὲ τὸν Γεώργιο Ἀθ. Τσοῦτσο [*Ἡ χρῆση τοῦ Πλάτωνα στὸ ἑνατο κεφάλαιο τῆς “Πραγματείας πρὸς τοὺς Νέους” τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*», *Ἐφημέριος* 8 (2008), σσ. 6-8], ὁ Μ. Βασίλειος διαπιστώνει ταυτότητα ἀντιλήψεων μεταξὺ αὐτοῦ, τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὡς πρὸς τὸ ὅτι τὸ σῶμα: «...τόσο μόνο πρέπει νὰ φροντίζουμε, ὅσο εἶναι ἀρκετὸ νὰ τὸ ἔχουμε βοηθό (νὰ μᾶς ὑπηρετεῖ) στὴ φιλοσοφία, ὅπως λέει ὁ Πλάτων, παρόμοια πρὸς ὅσα ἀναφέρει ὁ Παῦλος» (*Τοσοῦτον ἀνθεκτέον τοῦ σώματος ὅσον, φησὶ Πλάτων, ὑπηρεσίαν φιλοσοφία κτωμένους, εὐκότα που λέγων τῷ Παύλῳ, ὃς παραινεῖ μηδεμίαν χρῆναι τοῦ σώματος πρόνοιαν ἔχειν εἰς ἐπιθυμιῶν ἀφορμὴν*). Βεβαίως, ἡ φιλοσοφία γιὰ τὸν Μ. Βασίλειο εἶναι μέσον καὶ μέθοδος ἀσκήσεως. Ὡς ἐκ τούτου δίνει ἰδιαίτερη σημασία στὴν ὀρθὴ χρῆση τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων καὶ τῆς διατροφῆς. Πρὸ αὐτοῦ ὁ Πλάτων γνωρίζει ὅτι ἡ ψυχὴ λειτουργεῖ μέσῳ τοῦ σώματος: γι' αὐτὸ προκρίνει δίαιτα καὶ συνεχῆ ἀσκήση. Ὁ Πλάτων χαρακτηρίζει τὸ σῶμα «δεσμωτήριον» τῆς ψυχῆς ἀναφερόμενος στὸν ὑλόφρονα ἄνθρωπο ἐνῶ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Κων. Μουρατίδης, ὁ Μ. Βασίλειος ἀναγνωρίζει ὅτι σῶμα καὶ ψυχὴ ἀποτελοῦν τὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ «... ποιεῖται ἀξιολόγησιν μεταξὺ αὐτῶν δεδομένου ὅτι τὸ οὐσιῶδες συστατικὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ψυχὴ εἰς ἣν ἀναφέρεται ἡ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου...». Σύμφωνα μὲ τὸν Ἰωάννη Θεοδωρακόπουλο, ὁ χωρισμὸς σώματος καὶ ψυχῆς στὸν «Φαίδωνα» εἶναι μεθοδικός· ὁ Πλάτων χωρίζει τὸ σῶμα ἀπὸ τὴν ψυχὴ γιὰ νὰ τὸ ἐνώσει σὲ μία ἀνώτερη ἐνότητα, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν προσωπικότητα».

τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου²¹. Ὁ χριστιανισμός, «καὶ ἰδιαίτερα ἡ Ὁρθοδοξία, εἶναι ἡ θρησκεία τῆς ἐνσάρκωσης καὶ τῆς ἀνάστασης τῆς σάρκα»²², δὲν ἀσχολεῖται μόνο μὲ τὸ «εὖ ζῆν», δηλ. τὴν ποιότητα τῆς παρούσας ζωῆς, ἀλλὰ προπάντων καὶ προηγουμένως, μὲ τὸ «ζῆν»-«γεννᾶν»- αὐτὸ καθ' αὐτὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἄρα καὶ μὲ τὸν βιολογικὸ τοῦ θάνατο· καὶ αὐτὸ ἀφορᾷ πρῶτιστα τὴν ὀλοκληρία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, περιλαμβανομένης τῆς σωματικότητας τοῦ ἀνθρώπου²³. Ὑπογραμμίζεται κατὰ κόρον «ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἀντιμετωπίζει τὸ σῶμα μὲ καμμιά περιφρόνηση· ἀντίθετα καλεῖ νὰ τὸ σεβόμεστε τόσο ὡς ἓνα ἰδιάζον μέλος τοῦ ὅλου σύνθετου ἀνθρώπου, τοῦ πλασμένου ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἀγαθοῦ ἐκ φύσεως στὴν ὀλότητά του, ὅσο καὶ ὡς προορισμένου ν' ἀναστηθεῖ»²⁴.

Γράφοντας σωματικότητα ἢ σωματότητα, ἐξυπνοοῦμε τὴ βιολογικὴ κατάσταση καὶ λειτουργία τῶν «δερματίνων χιτώνων»²⁵, τ.ἔ. τοῦ μεταπτωτικοῦ ἢ «παλαιοῦ» ἀνθρώπινου σώματος –κατὰ τὴν Ὁρθόδοξη

21. Πιὸ ἀναλυτικὰ σύμφωνα μὲ τὸν π. Νικόλαο Λουδοβίκο («Ἡ θεολογία τοῦ σώματος», ὁ.π., σ. 219): «Αὐτὸ σημαίνει ἡ ἐνσάρκωση. Νὰ γίνω ἓνας “ἐν σαρκὶ περιπολῶν Θεός”, κάποιος δηλαδὴ ὁ ὁποῖος ξέρει καὶ ἔχει ἐξαντλήσει (μέσα στὴν ὕλικότητα· γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ συνθήκη μου, ὕλικὸς εἶμαι· καὶ ἡ ψυχὴ μου ὕλικὴ καὶ ἐγὼ ὕλικός, τελείως μέσα στὴν ὕλικότητα) τὴν χάρη τοῦ Θεοῦ, τὴν σωτηρία τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο. Ἔτσι, ὅταν ρωτᾷ ἡ Καινὴ Διαθήκη τὸ ἐρώτημα αὐτό, “τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;”, ποὺ λέει ὁ Παῦλος, ἡ ἀπάντηση δὲν εἶναι ἡ ἀθάνατη ψυχὴ μου, διότι ἡ ψυχὴ εἶναι κομμάτι μου, δὲν μπορεῖ νὰ μὲ σώσει ἡ ψυχὴ, εἶναι κάτι ποὺ ἐπιβιώνει ἀπὸ ἐμένα. Τί εἶναι ἡ ψυχὴ; Ἕνα αὐτοκίνητο, ὅταν τρακάρει διαλύεται, ἀλλὰ οἱ βίδες μένουν. Ἡ ψυχὴ εἶναι οἱ βίδες, ἡ βαριά δομὴ, τὸ σῶμα διαλύεται καὶ μένουν οἱ βίδες. Δὲν εἶναι ὁ ἀνθρώπος μόνον ἡ ψυχὴ. Μπορεῖ νὰ ξαναέχω τὸ σῶμα ἄραγε; Μπορεῖ τὸ σῶμα αὐτὸ νὰ προχωρήσει καὶ νὰ ὑπάρξει μὲ ἓναν τέτοιο τρόπο θεοειδῆ; Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο στοίχημα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι πολὺ τολμηρὸς φιλοσοφικά».

22. Ὀλιβιὲ Κλεμάν, «Ἡ ζωὴ “ἐν σώματι”», στὸ *Γάμος, ἀγάπη, ἔρωτας*, ἐπιμ. Στ. Σ. Φωτίου, σειρά: «Μελετήματα θεολογίας καὶ ἀγωγῆς», ἀρ. 5, ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 2014, σ. 106.

23. «Τὸ σῶμα εἶναι ὁ καθ' ἑξοχὴν ἀνθρώπος ἐν πνεύματι»· Ν. Ἀ. Νησιώτη, *Προλεγόμενα εἰς τὴν θεολογικὴν γνωσιολογίαν. Τὸ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δυνατότης γνώσεως Αὐτοῦ*, Ἀθήνα 1965, σσ. 74-75.

24. J. Cl. Larchet, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων. Εἰσαγωγὴ στὴν ἀσκητικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, μετάφρ. Χρ. Κούλας, τόμ. Β', ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2008, σ. 191.

25. Σύμφωνα μὲ τὸν Ὠριγένη (*Εἰς τὴν Γένεσιν*, PG 12, 101): «... λέγειν τοὺς δερματίνους χιτώνας οὐκ ἄλλους εἶναι ἢ τὰ σώματα».

Πατερική Θεολογία²⁶ – με τὰ πάθη, τὴ φθορὰ καὶ τὴ θνητότητα, ἀλλὰ καὶ τὴ χριστιανικὴ ἐλπίδα τῆς ἀνάστασής του. «Πολλοὶ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς ὥστος ἂν ἐπιμείνουν στίς συνέπειες, ποὺ ἔχει γιὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ὕλη ἢ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου κατ’ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἔπεσαν σὲ ἓνα εἶδος «Ἀγγελισμοῦ»²⁷: ἐξελληνισμό (Πλατωνοποίηση) τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ὅπως καὶ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο, δὲν ἀποτελοῦν ψευδαισθήσεις ἢ ἀναλώσιμες ὀντότητες, ἀλλὰ ἀναφέρονται ἄμεσα σὺν «εἶναι» δηλ. τὴν ὄντολογία καὶ ὄχι σὺν «ἔχειν», ἦτοι τὸ περίβλημα ἀπλῶς τοῦ ἀνθρώπου²⁸. Γι’ αὐτό, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀπορρίπτει τὰ συναφῆ (ἀνατολικά, Πλατωνικά καὶ Γνωστικιστικά) δόγματα εἴτε τῆς ἀπονέκρωσης (ἄρνησης-ἀποβολῆς) καὶ ἀποστροφῆς-ἀπέχθειας τοῦ σώματος, εἴτε, ἀντίθετα, τῆς μετεμψύχωσης καὶ μετενσάρκωσης²⁹, διότι καταλύουν ἢ ὑπονομεύουν τὴν ἀπόλυτα μοναδικὴ σχέση ποὺ ὑφίσταται μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς σὲ κάθε μία ἀνθρώπινη ὑπαρξή³⁰. Μάλιστα, μία θεμελιώδης ἀρχὴ ποὺ κερδίζει ἔδαφος στὴν Ποιμαντικὴ Συμβουλευτικὴ εἶναι ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἀναζωογόνηση τοῦ πνεύματος περνάει ἀπαραίτητα μέσα ἀπὸ τὴν ἀναζωογόνηση τοῦ σώματος καὶ τὴν ὑπέρβαση τῆς ἀλλοτριώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ σῶμα³¹.

26. «Τὸ μεγάλο στοίχημα εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ συνέβη, πιστεύουμε, στὴν Πατερικὴ ἑλληνικὴ παράδοση, ὅπου ξαφνικὰ ἀποδόθηκε ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ σὺν τῷ σῶμα. Τοῦτο σημαίνει τὴν πνευματοποίηση τοῦ σώματος... Ἡ ἴδια ἡ χριστιανικὴ ἀσκητικὴ ἀποσκοπεῖ στὴ σωματικὴ δεξίωση τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι στὴν ἐξουθένωση τοῦ σώματος ἢ στὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ αὐτό» (Λουδοβίκος, «Ἡ θεολογία τοῦ σώματος», ὅ.π., σσ. 220-221).

27. Ware, «Ἡ μεταμόρφωση τοῦ σώματος», ὅ.π., σ. 62.

28. Ἔχει ἐπισημανθεῖ προσφυῶς ὅτι: «... δὲν ἔχει τις σῶμα, ἀλλ’ εἶναι τὸ σῶμα του»: Νησιώτης, *Προλεγόμενα εἰς τὴν θεολογικὴν γνωσιολογίαν*, ὅ.π., σ. 74.

29. «Κανεὶς οὐδέποτε δὲν τὸ διανοήθηκε αὐτό, οὔτε τὸ Ἰσλάμ οὔτε φυσικὰ πολὺ περισσότερο ὁ Ἰνδουϊσμός ἢ ὁ βουδισμός, ποὺ ἀντίθετα συμβουλεύει νὰ ἀπαλλαγῶμε ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ αὐτῆ, διότι εἶναι πόνος. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀδειάζει τὸν πόνον. Δὲν θὰ μπορούσα νὰ εἶμαι Χριστιανός, προσωπικά», σημειώνει ὁ π. Νικόλαος Λουδοβίκος («Ἡ θεολογία τοῦ σώματος», ὅ.π., σ. 219), «ἐὰν ὁ Χριστὸς δὲν ὑπέφερε καὶ δὲν πέθαινε. Θὰ ἦταν ψεύτικο, δὲν θὰ ἦταν κατάβαση, συγκατάβαση στὴν δική μας ἀλήθεια».

30. Ἐπιφανίου, *Ἀγκυρωτός*, 56, PG 43, 116.

31. Ὅπως ἐπισημαίνει χαρακτηριστικὰ ὁ Dr. Howard Clinebell, καθηγητῆς τῆς Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας καὶ Συμβουλευτικῆς σὺν Claremont τῆς Καλιφόρνιας (*Basic Types of Pastoral Care & Counseling; Resources for the Ministry of Healing and Growth*, Abingdon Press, Nashville 1984, σ. 32): “Enabling people to overcome their I-it alienation from their bodies and learn how to enjoy body-mind-spirit wholeness is an

Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ψυχὴ ἀσώματη, ἢ ὁποῖα περιφέρεται ἀπὸ σῶμα σὲ σῶμα καὶ ἀπὸ ἓνα ὄν σὲ ἓνα ἄλλο. «Τὸ σῶμα μου δὲν εἶναι οὔτε πρᾶγμα οὔτε ὄργανο, ἀλλὰ ὁ ἑαυτός μου σὲ σχέση με τὸν κόσμος, ὁ ἑαυτός μου σὲ σχέση με τοὺς ἄλλους»³². Σύμφωνα με τὴν Πατερικὴ θεώρηση: «ὁ ἄνθρωπος, τὸ μέγα καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, τὸ τῆς θείας φύσεως ἀπεικόνισμα³³... οὐκ ἔστι ψυχὴ μόνον, ἀλλὰ ψυχὴ καὶ σῶμα»³⁴.

Ὁ Ὀριγένης, παρὰ τὴ θεολογικὴ του μεγαλοφυΐα, καταδικάσθηκε ἀπερίφραστα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν³⁵, ἐπειδὴ δίδασκε τὴν ἀσώματη προϋπαρξὴ τῶν ψυχῶν καὶ ὅτι ἡ ἐνσωμάτωση τῆς ψυχῆς συνιστᾶ μία κατάσταση «πτώσεως». Ἀλλὰ ἡ σωματικὴ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου ὄχι μόνον δὲν ἀποτελεῖ πτωτικὴ κατάσταση ἢ ὄνειδος γιὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση (Πλωτῖνος), ἀλλὰ τὸναντίον τυγχάνει καύχημα γιὰ μᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καθ' ὅτι καταδεικνύει ὅτι ἡ ἀνθρώπινη σωματικότητά δὲν εἶναι προῖον μιᾶς τυχαίας βιολογικῆς ἐξέλιξης, ἀλλὰ σχεδιάστηκε εἰδικὰ καὶ πολὺ προσεκτικὰ ἀπὸ τὸν Θεό³⁶, προκειμένου νὰ καταστῇ ἐν τέλει Σῶμα Του μετὰ τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ὁ πραγματικὸς ἄρτος, ποὺ συντηρεῖ τὸ βιολογικὸ μας σῶμα, καθαγιαίνεται ἀπὸ τὸν Θεῖο Λόγον καὶ μεταβάλλεται σὲ Θεανθρώπινον Σῶμα, τὴν Ἐκκλησίαν³⁷. Ἔτσι ἡ σάρκα, ποὺ εἶχε περιλάβει τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, λαμβάνει πάλι ἓνα τμήμα τῆς δικῆς τῆς οὐσίας καὶ μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ τμήμα ἢ ἴδια

essential part of liberating counseling. This often involves including a focus in counseling on sound nutrition, exercises, stress-reduction, and other holistic health and body-wellness approaches”.

32. Κλεμάν, «Ἡ ζωὴ “ἐν σώματι”», ὁ.π., σ. 107.

33. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 200-201.

34. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως*, Ὀμιλία, PG 50, 430

35. Οἱ ἀντιλήψεις περὶ μετεμψυχώσεως καὶ προϋπαρξέως τῶν ψυχῶν τοῦ Ὀριγένη (*Περὶ ἀρχῶν* γ' 1, 23), ποὺ ἐκφράζουν ξεκάθαρα τὴν ὑποτίμηση τῆς σωματικότητάς τοῦ ἀνθρώπου, καταδικάσθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 553 ἀπὸ τὴν Ε' Οἰκουμένην Σύνοδο. Περισσότερα γι' αὐτὸ πρβλ. Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τόμ. Α', Ἀθήνα 1977, ἰδιαίτερα τὴν παρ. «Ἡ θέσις τοῦ Ὀριγένη στὴν Ἐκκλησίαν», σσ. 407-413.

36. «Τὸν πηλὸν ὁ κεραμεὺς ζωοπλαστήσας ἐνέθηκάς μοι σάρκα καὶ ὀστέα καὶ πνοὴν καὶ ζώην» (ἰ τροπᾶριον Α' Ὀδῆς, *Μεγάλου Κανόνος, ποίημα Ἀγ. Ἀνδρέου Κρήτης*).

37. «Ἡ Θεία Κοινωνία κάνει τοὺς Χριστιανοὺς νὰ ἀνήκουν στὴν Ἐκκλησίαν ὡς μέλη τῆς, ὄχι ὅπως ἀνήκει κανεὶς σ' ἓναν ἐξωτερικὸ ὄργανισμό, ἀλλὰ σὲ ἓνα ζωντανὸ ὄργανισμό: αὐθεντικὰ ἐνσωματωμένος σ' αὐτόν» (Ware, «Συνεργὸς καὶ πολέμιος», ὁ.π., σσ. 117-118).

αὐτὴ οὐσία μεταδίδεται σὲ κάθε πιστό, ἀναμειγμένη μέσα στὸ σῶμα του· μὲ αὐτὴν τὴν ἔνωση τοῦ φθαροῦ (κτιστοῦ) μὲ τὸ ἀθάνατο (ἄκτιστο), ὁ ἄνθρωπος μετέχει τῆς ἀφθαρσίας.

Μὲ τὸ Μυστήριο ἐπομένως τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα ἐπανενώνεται μὲ τὸν Θεὸ Λόγο (Χριστό) καὶ ἀνασταίνεται³⁸. Ὅταν τὸ σῶμα ἐγκαταλειφθεῖ ἀπὸ τὴν ψυχὴ, αὐτὸ ἀποσυντίθεται στὰ στοιχεῖα ποὺ πρὶν τὸ ἀποτελοῦσαν, ἀλλὰ δὲν καταστρέφεται· μετὰ ἀπὸ τὴ διάσπαση, τὰ στοιχεῖα αὐτὰ συνεχίζουν νὰ ὑπάρχουν στὴ φύση, δηλ. στὸ νερό, τὸν ἀέρα, τὸ χῶμα, τὸ πῦρ κ.λπ. Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα διατηροῦν ὀρισμένα «σημάδια» ποὺ μαρτυροῦν ὅτι ἀνῆκαν σὲ ἓνα ὀρισμένο καὶ συγκεκριμένο σῶμα, γιὰ τὴν ψυχὴ ἐντυπώνει τὴ «σφραγιδα» τῆς, ὡσὰν αὐτὰ νὰ ἦταν ἀπὸ κερὶ³⁹. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι στὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμε τὴν προσδοκία μας γιὰ τὴ (σωματικὴ) ἀνάσταση τῶν νεκρῶν⁴⁰ μὲ τὴν ξεχωριστὴ προσωπικότητα τοῦ καθενός⁴¹. «Ἡ Μεταμόρφωση –καὶ στὴν περίπτωσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ στὴν περίπτωσιν τῶν Ἁγίων Του– ὑπογραμμίζει τὴ σπουδαιότητα, ποὺ ἔχει τὸ ἀνθρώπινο σῶμα γιὰ τὴ χριστιανικὴ Θεολογία. Ὅταν ὁ Χριστὸς μεταμορφώθηκε στὸ ὄρος Θαβῶρ, ἡ θεία δόξα Του φανερώθηκε στὸ σῶμα Του καὶ διαμέσου τοῦ σώματός Του: μὲ τὰ ὑλικά μάτια τοὺς οἱ Μαθητὲς εἶδαν ὅτι “ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς” (Κολ. β', 9). Καὶ ἀκριβῶς, ὅπως ἡ δόξα τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι μόνον ἐσωτερικὴ, ἀλλὰ ὑλικὴ καὶ σωματικὴ, τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν δόξα τῶν Ἁγίων: ἡ μεταμόρφωσή τους τονίζει τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἁγιασμὸς τοῦ ἀνθρώπου –ἢ “θέωσή” του, ὅπως λένε οἱ Ἑλληνες Πατέρες– δὲν εἶναι κάτι ποὺ ἀφορᾷ μόνο τὴν ψυχὴ, ἀλλὰ κάτι

38. Γ. Φλορόφσκυ, *Οἱ Ἀνατολικοὶ Πατέρες τοῦ τέταρτου αἰῶνα*, μετάφρ. Π. Κ. Πάλλης, Γ. Φλορόφσκυ, ἔργα, ἀρ. 7, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 307.

39. Γ. Φλορόφσκυ, *Οἱ Ἀνατολικοὶ Πατέρες τοῦ τέταρτου αἰῶνα*, ὁ.π., σσ. 308-309.

40. «Ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, κατὰ τὸν σωματικὸ θάνατο, δὲν εἶναι ὀριστικὸς οὔτε ἀμετάκλητος, καθὼς τὰ δύο αὐτὰ θὰ ἐνωθοῦν καὶ πάλι κατὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν ἐσχάτη ἡμέρα καὶ ἔκτοτε θὰ συνυπάρχουν αἰωνίως εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Ὁ χριστιανισμὸς δηλαδὴ, δὲν πιστεῖε ἀπλῶς στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ εἶναι βέβαιος καὶ γιὰ τὴν τελικὴ ἀποκατάσταση τῆς ψυχοσωματικῆς ἐνότητος τοῦ ὅλου προσώπου» (Ware, «Συνεργὸς καὶ πολέμιος», ὁ.π., σσ. 43-44).

41. «“Κατὰ τὴν Ἀνάστασιν”, διαβάζουμε στὶς Πνευματικὲς Ὀμιλίαι τοῦ Μακαρίου, “ἀνίστανται ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος, οὔτε μία τρίχα δὲ χάνεται”», Πνευματικὲς Ὀμιλίαι, 15, 10 στό: Ware, «Συνεργὸς καὶ πολέμιος», ὁ.π., σ. 46.

ποῦ ἀγκαλιάζει καὶ τὸ σῶμα. “Τὸ σῶμα συνθεοῦται τῇ ψυχῇ κατὰ τὴν ἀναλογουῦσαν αὐτῷ μέθεξιν τῆς θεώσεως”, γράφει ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής⁴².

Τὰ ἱερὰ λείψανα ὡς κατάφαση τῆς σωματικότητας

Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκριται ἡ ἀξία καὶ ἡ τιμὴ τῶν ἱερῶν λειψάνων καὶ σκηνωμάτων τῶν ἁγίων τῆς Ὁρθοδοξίας⁴³. Ἦδη, ἀπὸ τὰ πρωτοχριστιανικὰ χρόνια, ἡ πίστη καὶ ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας θεωροῦσε τὰ ἱερὰ λείψανα «τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον»⁴⁴. Ἡ τέλεια καταξίωση τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στὴν «ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα τῶν πρώτων αἰώνων, ἅγια, ἱερὰ ἢ τίμια λείψανα ὀνομάζονται κυρίως τὰ σώματα ἢ τὰ ὀστᾶ»⁴⁵. Ἡ εὐλαβικὴ καὶ ὄχι βέβαια λατρευτικὴ προσκύνηση τῶν ἁγίων λειψάνων μαρτυρεῖ ὅτι τὸ ἀνθρώπινο σῶμα ἀποτελεῖ «σκεῦος ἐκλογῆς»⁴⁶ τῆς ἄκτιστης Θείας ἐνέργειας καὶ καθίσταται χριστοφόρο καὶ πνευματοφόρο.

«Ἡ ὀρθόδοξη λειτουργικὴ ζωὴ ἐπιδεικνύει γνήσια μέριμνα γιὰ τὸ σῶμα καὶ τὶς ἀνάγκες του· ἔχει τὴν ὕλη σὲ ἡμερήσια διάταξη σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε ὄχι μόνον ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος νὰ ταυτίζονται μὲ τὸν Χριστό, ἀλλὰ καὶ τὰ χρώματα καὶ τὰ ξύλα νὰ γίνονται τρόπον τινὰ ἐνσαρκώσεις τῶν ἁγίων καὶ τὰ ὀστᾶ καὶ τὰ λείψανα φορεῖς καὶ ἐκφράσεις ἁγιαστικῆς προσωπικῆς παρουσίας»⁴⁷. Διασώζεται ἔτσι μέσα στὴν Ἐκκλησία ἡ σωματικότητά τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ θεωρεῖται τὸ σῶμα ὡς ναὸς «τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν Ἁγίου Πνεύματος»⁴⁸. «Στὴν

42. Ware, «Ἡ μεταμόρφωση τοῦ σώματος», ὁ.π., σσ. 55-56.

43. Σχετικὰ μὲ Πατερικὲς θέσεις γιὰ τὴν ἀφθαρσία καὶ τὴ θεολογικὴ προσέγγιση τῶν ἱερῶν λειψάνων πρβλ. Πρεσβυτέρου Viorel Dinca, *Ἡ τιμὴ τῶν ἁγίων καὶ τῶν λειψάνων κατὰ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχες*, διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2009, ιδιαίτερα σσ. 165-171.

44. *Μαρτ. ἀγ. Πολυκάρπου* 18 PG 5, 1044^A.

45. Π. Β. Πάσχος, *Ἁγιοι, οἱ Φίλοι τοῦ Θεοῦ*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1995, σ. 146.

46. *Πράξ.* 9, 15.

47. Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Δ. Ζηζιούλας, *Ἡ κτίση ὡς εὐχαριστία*, σειρά: «Ὁρθόδοξη μαρτυρία», ἀρ. 44, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1992, σ. 27.

48. *Β' Τιμ.* 1, 14.

ἀγιότητα σημειώνονται ἡ ἀφθαρτοποίηση τῆς ὕλης καὶ ἡ ἀθανάτωση τοῦ σώματος. Ἡ ὕλη διασώζεται ἀπὸ τὴ φθορά. Κάθε κτιστὸ ὄν χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ φθορά. Ἔτσι καὶ τὸ σῶμα, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ ψυχὴ, εἶναι κτιστὰ ὄντα, ἄρα καὶ φθαρτά, γεννιοῦνται καὶ πεθαίνουν, ἔχουν ἀρχὴ καὶ τέλος... Μόνο στὸν ἅγιο, κατὰ μίμηση τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ, ἐνεργεῖται ἡ ἀφθαρσία τῆς ὕλης»⁴⁹.

Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ δὲν ἐγκαταλείπει τὰ σώματα τῶν ἁγίων μετὰ ἀπὸ τὸν βιολογικὸ τους θάνατο. «Τὸ σῶμα δὲν ἀποτελεῖ πλέον τάφο, ἀλλὰ νυφικὴ παστὰδα»⁵⁰. Γι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία σεμνύνεται γιὰ τὰ χαριτόβρυτα ἱερὰ λείψανα, στὰ ὁποῖα τὸ σῶμα δὲν φθειρεται ἀλλὰ διατηρεῖται σὲ ἄριστη φυσικὴ κατάσταση, πιστοποιώντας τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς.

Ἔτσι ὁ Ἅγιος Σπυρίδων, ὁ ὁποῖος ἔζησε πρὶν ἀπὸ 1700 χρόνια περίπου καὶ τὸ ἱερὸ λείψανό του διατηρεῖται ὁλόσωμο καὶ ἄφθορο, ἐπιτελεῖ διαρκῶς θαύματα! Σύμφωνα μὲ τοὺς κατοίκους πολλὲς φορὲς βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά του στὴν Κέρκυρα ποὺ εἶναι τὸ λείψανό του καὶ γυρίζει γιὰ νὰ βοηθήσει ἐκείνους ποὺ τὸν ἐπικαλοῦνται. Γι' αὐτὸ χαλάει τὰ ὑποδήματά του καὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ τοῦ τὰ ἀλλάζουν κάθε τόσο. Ὁ Ἅγιος Διονύσιος πέθανε σὲ βαθιὰ γεράματα, στὶς 17 Δεκεμβρίου 1622, ἐτάφη στὴν Ἱ. Μονὴ Στροφάδων καὶ κατὰ τὴν ἐκταφὴ τὸ λείψανό του βγήκε εὐωδιαστὸ καὶ ἀδιάφθορο. Τὸ σκῆνωμα τοῦ Ἁγίου Γερασίμου Κεφαλλονιάς προσκυνεῖται γιὰ περισσότερα ἀπὸ 500 χρόνια μαρτυρώντας μὲ τὴν ἀφθαρσία, τὴν εὐωδία καὶ τὴ θαυματουργία του. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τὸ εὐωδιάζον, ἀφθαρτο καὶ ἀκέραιο σκῆνωμα 1563 ἐτῶν τοῦ Ὁσίου Παταπίου στὸ Λουτράκι Κορινθίας. Κάτι ἀνάλογο παρατηρεῖται στὸ ἀκέραιο, ἄσηπτο, ἀλώβητο καὶ πλήρες εὐωδίας ἀπὸ τὸ 1730 ἱερὸ λείψανο τοῦ Ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσου.

Στὴν Ἱ. Μονὴ τῆς Σιμωνόπετρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους φυλάσσεται καὶ τὸ λείψανο τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ τῆς Ἁγίας Μυροφόρου καὶ Ἰσαποστόλου Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς. Τὸ χέρι εἶναι ἀφθαρτο, μὲ ὅλο του τὸ δέρμα καὶ τοὺς τένοντες, διατηρεῖται δὲ σὲ φυσικὴ θερμοκρασία ζωντανοῦ σώματος καὶ εὐωδιάζει. Στὴν Ἱερὰ Σκῆτη τῆς Ἁγίας Θεοπρομήτορος Ἄννης τοῦ Ἁγίου Ὁρους φυλάσσεται καὶ τὸ ἀφθоро ἀριστερὸ πόδι

49. Μπέζος, *Ψυχολογία τῆς Θρησκείας*, ὁ.π., σσ. 108-109.

50. Κλεμάν, «Ἡ ζωὴ “ἐν σώματι”», ὁ.π., σ. 115.

(τὸ κάτω μέρος) τῆς Ἁγίας Ἄννης, μητέρας τῆς Θεοτόκου. Στὴν Ἱ. Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου βρίσκεται τὸ αὐτὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τὸ ὁποῖο εἶναι ἄφθαρτο μέχρι σήμερα. Ἐπιπρόσθετα, στὴν Ἱ. Μονὴ Φιλοθέου φυλάσσεται τὸ δεξί του χέρι, τὸ ὁποῖο ἔχει σχῆμα εὐλογίας καὶ παραμένει κι ἐκεῖνο ἄφθαρτο (εἶναι ὁρατὰ τὸ δέριμα καὶ τὰ νεῦρα), καθὼς καὶ ἡ κνήμη του στὴν Ἱερὰ Μονὴ Παντοκράτορος τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Τὸ ἀδιάφθορο ἅγιο λείψανο τοῦ Ἁγίου Ἀλεξάνδρου τοῦ Σβίρ, ποὺ ἀναχώρησε γιὰ τὴν Οὐράνιο Βασιλεία τὴν 30ῆ Αὐγούστου τοῦ 1533, σὲ ἡλικία 85 ἐτῶν.

Πέρα ἀπὸ τὴν εὐλάβεια καὶ τὸν ζῆλο τῶν πιστῶν τὰ παραπάνω – ὅπως καὶ πολλὲς ἄλλες μαρτυρίες⁵¹– πιστοποιοῦν τὴ δύναμη ποὺ ἔχουν τὰ σώματα τῶν ἁγίων, ἀφοῦ «... τὸ σῶμα τους ἐδῶ κάτω διαχέεται ἀπὸ τὸ φῶς καὶ μετὰ τὸν θάνατό τους, ποὺ συχνὰ εἶναι μία “κοίμηση”, τὰ λείψανά τους ἀκτινοβολοῦν θεία ἐνέργεια, εἶναι ἤδη κληροὶ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ καὶ ἡ ἐπαφή μαζί τους παρέχει σὲ πολλοὺς τὴν ἴαση»⁵², ὡς ἀπόδειξη ὅτι ἀποτελοῦν προτύπωση τῆς δοξασιμένης κατάστασης τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. «Τὸ σῶμα εἶναι συναθλητῆς τῆς ἀρετῆς κι ἡ ψυχὴ παραμένει βέβαια ὁ πρωταθλητῆς. Ἀπλῶς ἱεραρχοῦνται καὶ βαθμολογοῦνται διαφορετικά. Δὲν ἀντιπαρατίθεται ὅμως, οὔτε μηδενίζεται τὸ σῶμα ἀπέναντι στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ὑπάρχει σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἔξω καὶ πέρα ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἡ κλίμακα ποὺ ἀνάγει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανὸ εἶναι τὸ ἴδιο τοῦ τὸ σῶμα»⁵³.

Ἡ καταξίωση τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος

Ἄν ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἐπιφυλακτικὴ ὡς πρὸς τὸ θέμα λ.χ. τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν, δὲν τὸ κάνει ἀπὸ κάποια ἰδιοτροπία ἢ μισαλλόδοξη καὶ

51. Γιὰ μία πλήρη ἀναφορὰ καὶ καταγραφή τῶν ἱερῶν λειψάνων τῶν ἁγίων τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ συγκεκριμένα γιὰ τὸ ποῦ εἶναι ἀποθησαυρισμένα, διασώζονται καὶ φυλάσσονται πρὸβλ. Ἀ. Μάρκος, *Ἅγια Λείψανα-Ὁδηγὸς τοῦ προσκυνητῆ*, τὰ ὁποῖα παρουσιάσθηκαν στὴν ἰστοσελίδα τοῦ Κέντρου Ἀγιολογικῶν Ἐρευνῶν «Ὅσιος Συμεὼν ὁ Μεταφραστής».

52. Κλεμάν, «Ἡ ζωὴ “ἐν σώματι”», ὁ.π., σ. 142.

53. Μπέγζος, *Ψυχολογία τῆς Θρησκείας*, ὁ.π., σσ. 107-108.

ἐχθρική διάθεση πρὸς ἄλλες διδασκαλίες, ἀλλὰ ἐπειδὴ διακρίνει στὴν καύση μία σπουδὴ νὰ «ξεμπερδεύουμε» τὸ γρηγορότερο δυνατὸ μὲ τὸ σῶμα⁵⁴, μία προσπάθεια δηλ. ὀριστικοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ σώματος, τ.ἔ. τῆς ὕλης⁵⁵, πράγμα τὸ ὁποῖο δὲν ἐπιθυμεῖ, ὑπενθυμίζοντάς μας ψυχοπαιδαγωγικὰ τὴν ἐσχατολογικὴ «τύχη» αὐτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, δηλ. τὴν ἀποκατάσταση καὶ ἀνάστασή του⁵⁶. Ὑπάρχει, ἐκ παραλλήλου, μία προτροπὴ ἀπὸ τὴν Ποιμαντικὴ Ψυχολογία καὶ Συμβουλευτικὴ νὰ συμφιλιωθῶμε μὲ τὰ σώματά μας: “Any approach

54. «Ἡ ἐμμονὴ στὴν ταφὴ καὶ ἡ ἀποστροφή στὴν καύση τῶν νεκρῶν ἔχει θεμέλια θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ. Δὲν ἀποτελεῖ ἀπλὴ συνήθεια ἢ συναισθηματικὴ ἐθιμοτυπία. Εἶναι ἡ ἔμπρακτὴ ἔκφραση τῆς λανθάνουσας μεταφυσικῆς τοῦ ὀρθόδοξου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ποὺ μαθαίνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ του παράδοση ὅτι τὸ σῶμα εἶναι δῶρο Θεοῦ, πρωταρχικὸ στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς καὶ πρώτη ὕλη τῆς ζωῆς. Ἐπειδὴ τὸ σῶμα ἔχει ἀξία, γι’ αὐτὸ διατηρεῖται πέρα ἀπὸ τὸν θάνατο καὶ τὴ φθορά. Ἴγνη τοῦ σώματος εἶναι τὰ ὅσα τοῦ τεθνεώτος, τὰ ὁποῖα διαφυλάσσονται μαζί μὲ τὴν κάρα του μέσα στὴν αἰωνιότητα. Ἐάν, μάλιστα, ἀναδίδουν εὐωδία καὶ φέρουν ἐμφανῆ καὶ ἀδιάφυστα ἴγνη ἀφθαρσίας, τότε ὁ νεκρὸς ἀναγορεύεται ἅγιος τῆς ἐκκλησίας. Ἔτσι, λοιπόν, ἡ ταφὴ περιποιεῖ τιμὴ στὸ σῶμα, τιμὴ ποὺ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἀποδοθεῖ ἀπὸ τὴ καύση» (Μπέγζος, *Ψυχολογία τῆς Θρησκείας*, ὁ.π., σσ. 112-113).

55. «Ἡμεῖς οὐκ ἐδιδάχθημεν σωματοκτόνοι, ἀλλὰ παθοκτόνοι», *Αποφθέγματα* (PG LXV), *Ποιμὴν* 184 ἀπὸ τὸν Ware, «Ἡ μεταμόρφωση τοῦ σώματος», ὁ.π., σ. 57. «Τὸ σῶμα δὲν εἶναι καθεαυτὸ ἐμπόδιο στὴν πνευματικὴ ζωὴ οὔτε ἀποτελεῖ φυλακὴ ἢ μνημα τῆς ψυχῆς, παρὰ μόνο ὅταν αὐτὴ συγκατατίθεται καὶ ὑποχωρεῖ στὴς ἔντονας ἐμπαθεῖς ἐπιθυμίες του. “Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς αἶμα καὶ σάρκα” διδάσκει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Ἐφεσ. 6, 12) ὁ ἴδιος συμβουλεύει: “Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκευὸς κτᾶσθαι ἐν ἀγιασμῶ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδῶτα τὸν Θεόν” (Α΄ Θεσ. 4, 4-5)... Λέγοντας ἀκόμη ὅτι “εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε” (Ῥωμ. 8, 13), ὁ Ἀπόστολος παρέχει ἔνδειξη ἅψ’ ἑνὸς μὲν ὅτι ἡ ἄσκηση δὲν ἀποβλέπει στὸ σῶμα καθεαυτὸ ἀλλὰ στὰ πάθη, ἅψ’ ἑτέρου δὲ ὅτι ὁ τελικὸς στόχος τῆς εἶναι ἡ ἐν Θεῷ ζωὴ. Ἐάν ὁ ἀγώνας στρεφόταν ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ σώματος, τοῦτο θ’ ἀποτελοῦσε ἐξαπάτηση ἀπὸ τὸν ἐχθρὸ καὶ ἀντίπαλο, καὶ ἄγνοια τοῦ ἀληθινοῦ σκοποῦ τῆς ἄσκησης. Νὰ γιατί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐνῶ λέγει, “ὑποπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ” (Α΄ Κορ. 9, 27), παρατηρεῖ: “Οὐδεὶς γὰρ πότε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλὰ ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν” (Ἐφεσ. 5, 29)» (Larchet, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων*, ὁ.π., σσ. 191-192).

56. «...τὸ νὰ ἔχει κανεὶς σῶμα, τὸ νὰ εἶναι κανεὶς σῶμα γιατί δὲν ἔχουμε σῶμα, εἴμαστε σῶμα· εἶναι πάρα πολὺ σημαντικό. Εἶναι μία μεγάλη ἀπελπισία καὶ μία μεγάλη ἐλπίδα. Ἀπελπισία φιλοσοφικὴ, διότι δὲν ὑπάρχει τίποτα μέσα μας ποὺ νὰ μᾶς κάνει θεοὺς ἀπὸ μόνο του. Ἐλπίδα, ὅμως, θεολογικὴ, διότι αὐτὸ τὸ τίποτα, αὐτὴ ἡ φθορά, αὐτὴ ἡ ἔλλειψη μπορεῖ νὰ γίνῃ αἰώνια ζωὴ καὶ πλησμονὴ διὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τώρα καὶ στοὺς αἰῶνες» (Λουδοβίκος, «Ἡ θεολογία τοῦ σώματος», ὁ.π., σ. 220).

to pastoral care and counseling, which is really holistic, must help people affirm and enliven their bodies. The body therapies, like the holistic health movement, can help us recover the ancient Hebrew view of body-mind-spirit-community wholeness. They can help us feel and shout a resounding Yes! to all dimensions of our humanity including our bodies”⁵⁷.

Ἄλλωστε ἡ ἁμαρτία εἰσήχθη στὸν κόσμον ἀπὸ μία ὄντοτητα ἀσώματη! Ἔτσι ἡ ἁμαρτία ὡς ἀστοχία εἶναι θέμα συνείδησης καὶ ὄχι ἐπιλογή τοῦ σώματος. Ὁμοίως, τὰ ποικίλα ψυχοπαιδαγωγικὰ μέσα τῆς Ἐκκλησίας⁵⁸ δὲν θεσπίσθηκαν λόγω κάποιου μίσους ἢ ἀποστροφῆς πρὸς τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ἀλλὰ γιὰ νὰ δαμασθοῦν τόσο τὰ βιολογικά-σαρκικά πάθη, οἱ τάσεις καὶ ὁρμές –ὥστε νὰ συνεισφέρουν στὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνύψωση τοῦ ἀνθρώπου– ὅσο καὶ τὰ ψυχικά ἀντίστοιχα (λογισμοί), ποὺ καὶ αὐτὰ καταλήγουν τελικὰ νὰ ἐκδηλώνονται σωματικά. Παραμένει ἐξ ἄλλου ἰσχυρὴ προσωπικὴ ἐμπειρία ἢ πραγματικότητα ποὺ βεβαιώνεται ἐντὸς τοῦ πρακτικοῦ χριστιανικοῦ βίου τῆς ἀσκήσεως: «Νηστεύει ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ πάθη / καὶ τὸ σῶμα μου ὀλόκληρο τὴν ἀκολουθεῖ»⁵⁹.

Στὸν βαθμὸ λοιπὸν ποὺ ἡ ἱατρικὴ ἐπιστῆμη διακονεῖ καὶ θεραπεύει τὸ ἀνθρώπινο σῶμα μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀποτελεῖ –γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη χριστιανικὴ Ἐκκλησία– ἓνα εὐχαριστιακὸ καὶ δοξολογικὸ ὑπόργημα, ἓνα «ιερατικὸ» λειτουργημὰ, ποὺ διακονεῖ τὸν «νάο» τοῦ Θεοῦ καὶ κυριολεκτικὰ τὴν κορωνίδα συμπάσης τῆς Θεῆς Δημιουργίας, ποὺ εἶναι ὁ ὅλος (δηλ. ἐνσώματος) ἄνθρωπος. Γι’ αὐτὸ καὶ ἡ χριστιανικὴ Πίστη δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἀπωθήσει ἢ νὰ ἐξωραΐσει τὸν θάνατο ἢ –πολὺ περισσότερο– νὰ συμφιλιωθεῖ μαζί του⁶⁰, καθὼς μέχρι τὸ τέλος τῆς

57. Clinebell, *Basic Types of Pastoral Care & Counseling*, ὁ.π., σ. 389.

58. Ὅπως π.χ. τὰ «μέτρα» ἢ ὄροι καὶ οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες τῶν Ἁγίων Πατέρων (νηστεία, χαμευνία, ἀγρυπνία) κ.λπ.

59. Νίκος Καροῦζος, «Ἀπολέυσει τῆς ἀσθενείας (μέσ’ στὸ φθινόπωρο 1953)», στό: *Τὰ Ποιήματα Α΄* (1961-1978), ἐκδ. Ἴκαρος, Ἀθήνα 2018, σ. 13.

60. «Πόσο δὲν πάσχισε ὁ Πλάτωνας στὸν *Φαῖδωνα* γιὰ νὰ μᾶς κάνει τὸν θάνατο ἐπιθυμητόν, ἀκόμα καὶ ἀγαθόν, καὶ πόσο συχνὰ μέσα στὴν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων δοξασιῶν δὲν ἐπανελάβαν τὸν Πλάτωνα ὅσοι ἀντιμετώπισαν τὴν περίπτωσή τῆς ἀπολύτρωσης ἀπὸ τὸν ἄστατο καὶ βασανισμένο αὐτὸν κόσμον! Οἱ ἄνθρωποι παρηγορήθηκαν μὲ τὸ λογικὸ σχῆμα πῶς ὁ Θεὸς γέννησε τὸ θάνατο καὶ ἐπομένως ὁ θάνατος εἶναι σωστός ἢ μὲ τὸ γεγονός πῶς ὁ θάνατος ἀνήκει στὸ ἀχνάρι τῆς ζωῆς. Ἔδωσαν στὸν θάνατο διάφορες σημασίες ἢ ἐπεισαν τὸν ἑαυτὸ τους πῶς ὁ θάνατος

ιστορίας θα τον θεωρεί ως τον έσχατο έχθρο του ανθρώπου, πού πρέπει να καταργηθεί: «Τίποτα δὲν εἶναι πὺ καταλυτικὸ τῆς ἑτερότητας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ σῶμα, πὺ ὅταν διαλύεται μὲ τὸν θάνατο γίνεται χῶμα καὶ σκόρπια ὀστᾶ»⁶¹.

Σὲ ριζικὴ ἀντίθεση μὲ τὸν περιρρέοντα Μηδενισμό –ἀπόρροια τοῦ τεχνοκρατικοῦ Ὑλισμοῦ–, ὁ ὁποῖος ἐξαίρει τὴν κατάληξη τῶν πάντων στὴν ἀνυπαρξία, δηλαδὴ στὸν ὄλεθρο, ὁ Χριστιανισμὸς ἐπαγγέλλεται τὴν ὑπέρβαση τοῦ θανάτου⁶² στὸ ὄνομα τῆς ἐγγενοῦς ἀξίας τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, πὺ συνιστᾶ εἰκόνα Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἴδιας τῆς κτίσεως. Κάθε χρόνο, στὶς 25 Μαρτίου, ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, ἡ Ἐκκλησία μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν Ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ⁶³, δηλαδὴ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεὸς ἐλεύθερα κενώθηκε, προκειμένου νὰ γεννηθεῖ ἀπὸ τὰ σπλάχνα ἑνὸς γήινου κοριτσιοῦ, ἑνὸς πρωτεύοντος θηλαστικοῦ, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα στὴ γλῶσσα τῆς Βιολογίας καὶ τῆς Ἀνθρωπολογίας. Ἄν, σαρκωθεῖς ὡς ἄνθρωπος, ὁ Θεὸς ὑπέταξε ἑαυτὸν ἐλεύθερα στοὺς περιορισμοὺς τῆς ἀνθρώπινης σωματικότητας, μὲ τὴν

εἶναι προτιμότερος ἀπὸ τὰ ἀνήμπορα γερατειά. Διαμόρφωσαν διδασκαλίες ἢ θεωρίες γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς: πὺς ἂν ἓνας ἄνθρωπος πεθάνει, τουλάχιστον ἓνα κομμάτι του ζεῖ. Αὐτὰ ὅλα ἀποτελοῦν μίαν μακρόχρονη προσπάθεια νὰ ἀφαιρέσει κανένας ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ θανάτου τὴν φοβερὴ μοναδικότητα πὺ παρουσιάζει» (Al. Schmemmann, *Γιὰ νὰ ζήσει ὁ κόσμος*, πρόλογος καὶ μετάφραση Ζ. Λορεντζάτος, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1987, σ. 144)..

61. Ἰωάννη Ζηζιούλα, «Χριστολογία καὶ ὑπαρξή», *Σύναξη* 2 (1982), σ. 18.

62. Ὅπως ἐπισημαίνει χαρακτηριστικὰ ὁ π. Alexander Schmemmann (*Γιὰ νὰ ζήσει ὁ κόσμος*, ὁ.π., σ. 148-149): «Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι συμφιλίωση μὲ τὸν θάνατο. Εἶναι ἀποκάλυψη τοῦ θανάτου. Καὶ ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἀποκάλυψη τοῦ θανάτου, ἐπειδὴ εἶναι ἀποκάλυψη τῆς Ζωῆς. Ἡ Ζωὴ αὐτὴ εἶναι ὁ Χριστός. Μονάχα ἂν ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ Ζωή, ὁ θάνατος γίνεται τότε αὐτὸ πὺ ὁ Χριστιανισμὸς διακηρύχνει πὺς εἶναι: ὁ Ἐχθρὸς πὺ χρειάζεται νὰ βγάλουμε ἀπὸ τὴ μέση, καὶ ὄχι ἓνα «μυστήριο» πὺ χρειάζεται νὰ τὸ ἐξηγήσουμε. Ἡ θρησκεία καὶ ἡ κοσμικὴ ἐξηγῶντας τὸν θάνατο τοῦ δίνουν μίαν «τοποθέτηση», μίαν βᾶση λογικὴ, κάνουν τὸν θάνατο «φυσικό». Μονάχα ὁ Χριστιανισμὸς διακηρύχνει πὺς ὁ θάνατος εἶναι ἀφύσικος, ἐπομένως ἀληθινὴ φρίκη. Στὸν τάφο τοῦ Λαζάρου ἔκλαψε ὁ Χριστός. Καὶ ὅταν ζύγωσε ἡ ὥρα Του νὰ πεθάνει ἤρξατο ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. Στὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ ὁ κόσμος τοῦτος, ἡ ζωὴ τοῦ τί εἶναι χαμένα καὶ «ἀβόηθητα» πράγματα, ὄχι ἐπειδὴ ὑπάρχει μέσα τους ὁ φόβος τοῦ θανάτου, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀποδέχτηκαν τὸν θάνατο καὶ τὸν ἔκαναν φυσιολογικό». Γιὰ τὴν ὑπέρβαση τοῦ θανάτου μὲ τὸ δυναμικὸ μέγεθος τῆς ἀγάπης πρὸβλ. Ἀθ. Γ. Μελισσάρης, *Ἡ Ἀγάπη: Ὑπέρβαση τοῦ Θανάτου*, ἐκδ. Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2002.

63. Γιὰ μίαν ἐνδελεχὴ συζήτηση σὲ τί χρειάζεται ἡ Ἐνσάρκωση ὡς εἴσοδος τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ στὴν ἱστορία πρὸβλ. Λουδοβίκος, «Ἡ θεολογία τοῦ σώματος», ὁ.π., σσ. 233-259.

Ἀνάστασή Του ὑπερέβη τοὺς περιορισμοὺς αὐτοῦς, διανοίγοντας⁶⁴ τὸν δρόμο γιὰ ἓνα νέο εἶδος ὕλικῆς σωματικότητας, ποὺ θὰ ἀπολαμβάνει ὁ ἀναστημένος «ἐν Χριστῶ» ἄνθρωπος, χωρὶς πόνο, ὀδύνη, λύπη, στεναγμό, φθορὰ ἢ θάνατο. Ἀλλὰ εἶναι σημαντικό ἐδῶ νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ νέα αὐτὴ κτίση ποὺ προσδοκοῦμε παραμένει «ἐν σώματι», ὅπως «ἐν σώματι» εἶναι καὶ θὰ παραμείνει, σύμφωνα μὲ τὴν Ὁρθόδοξη Πίστη καὶ Παράδοσή μας, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων ἢ ὑπαρξῆς τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ.

Τὸ Πάσχα, κατὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Θεανθρώπου, ὁ καθένας μας συνορτάζει βιωματικὰ τὸ ἐσχατολογικὸ γεγονός ὅτι τὸ μηδὲν καὶ ὁ θάνατος δὲν πρόκειται νὰ ἔχουν τὴν τελευταία λέξη γιὰ τὴν ὑπαρξή του. Μέσα στὴν Ἐκκλησία δὲν γινόμαστε κοινωνοὶ μιᾶς ἀφηρημένης φιλοσοφικῆς ἢ ιδεολογικῆς ιδέας περὶ (Θείου) Λόγου, ἀλλὰ συμμετοχοὶ τοῦ σώματος («σύσσωμοι») καὶ τοῦ αἵματος («σύναιμοι») τοῦ Χριστοῦ⁶⁵. Ὁ ἄνθρωπος ἐνώνεται μὲ τὸν Χριστό, δηλαδὴ μὲ τὸν ἔνσαρκο Θεό, σωματικὰ καὶ ὕλικα, ὅχι συμβολικὰ, μεταφορικὰ ἢ νοητικὰ. Δὲν πρόκειται γιὰ μία «φιλή» διανοητικὴ συλλογιστικὴ, μία ψυχολογικὴ ἐξοικείωση ἢ «προσαρμογὴ», ἀλλὰ γιὰ μία «ἐν Χριστῶ» ὄντολογικὴ συμμετοχὴ στό «εἶναι» τῆς Θεανθρωπότητας⁶⁶. Δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει λοιπὸν ἓνας ἄσαρκος, μυθικός «Χριστὸς τῆς πίστεως» (R. Bultmann) ὡς ιδεολόγημα, ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποὺ προσφέρεται καὶ χαρίζεται στὸν ἄνθρωπο ὡς ὕλικὴ βρώση καὶ πόση.

Ἐνας Χριστιανισμός, θεωρούμενος ὡς Πλατωνικὴ Μεταφυσικὴ ἢ θρησκευτικο-φιλοσοφικὴ Ἠθικολογία, δὲν ἔχει νὰ πεῖ τίποτε γιὰ τὴν ὄντολογικὴ σωτηριολογία, δηλαδὴ γιὰ τὴ βιοψυχικὴ κατάσταση τῆς ὑπαρκτικῆς ὄντοτητας τοῦ ἀνθρώπου. Σύμφωνα μὲ τὴ φράση τοῦ

64. «...ὁδοποιήσας πάση σαρκὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν» ἀπὸ τὴν εὐχὴ τῆς Ἁγίας Ἀναφορᾶς τῆς Θείας Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου.

65. «“Ὅσοι λαμβάνουν τὴ Θεία Εὐχαριστία μὲ πίστη ἀγιάζονται τόσο στὸ σῶμα ὅσο καὶ στὴν ψυχὴ”, ἀναφέρει ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρείας: ἡ εὐχαριστιακὴ τροφή, ὡς σωματικὴ πράξη, μεταμορφώνει καὶ ἀγιάζει τὸ σῶμα. Καὶ ἐνῶ ἡ συνηθισμένη τροφὴ μεταβάλλεται μέσα στὸν ἄνθρωπο ποὺ τὴν καταναλώνει –τὸ φάρι καὶ τὸ ψωμὶ καὶ τὸ γάλα γίνονται ἀνθρώπινη σάρκα καὶ αἷμα– ἐδῶ συμβαίνει τὸ ἀντίστροφο: γινόμαστε αὐτὸ ποὺ τρῶμε καὶ διὰ τῆς Θείας Κοινωνίας τὰ σώματά μας μεταβάλλονται σὲ μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ» (Ware, «Συνεργὸς καὶ πολέμιος», ὅ.π., σσ. 138-139).

66. Οἱ ἄνθρωποι γίνονται μὲ τὴ χάρις τοῦ Θεοῦ «κοινωνοὶ Θείας φύσεως» (Β' Πέτρ. α' 4).

Τερτυλλιανού, «*caro salutis est cardo*» (= ή σάρκα είναι ο άξονας της σωτηρίας)⁶⁷ «ούτε [καί] τὸ σῶμα εἶναι κακό»⁶⁸.

Όπως ὀρθὰ ἔχει λεχθεῖ ὅτι ἡ «εὐτυχισμένη» μας ζωὴ κινεῖται σὲ μία ρηχότητα⁶⁹, ἔτσι καὶ μὲ τὴν υἰεῖα –κατὰ τὴν ἀπόλυτὴ της ἔννοια– ὁ ἄνθρωπος παραμένει ἐν πολλοῖς ἀμεριμνος καὶ ἀπροβλημάτιστος· αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ ἀμεριμνησία δημιουργεῖ ἀνθρώπους μὲ τὸ λεγόμενο «σύνδρομο τῆς Πολυάννας»⁷⁰, τοῦ χαρακτήρα δηλαδὴ ἐκείνου ποὺ ἀσχολεῖται ἀποκλειστικὰ μὲ τὸ «τώρα» καὶ τὸ «σήμερα», δηλ. τὸ ἐφήμερο, ἀδιαφορώντας γιὰ τὸ μέλλον καὶ πολὺ περισσότερο δείχνοντας νὰ ἀγνοεῖ τὴν τραγικότητα γενικὰ τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς.

Στὸ ἄλλο ἄκρο βρίσκεται ἡ ψυχικὴ δυσλειτουργία τοῦ συνδρόμου τῆς Κασσάνδρας, ὅπου προβάλλεται ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀνυπέμβλητης περατότητας τοῦ ἀνθρώπου καὶ μάλιστα ἐξατομικευμένα. Όπως πολὺ εὔστοχα ὑπογραμμίζει ὁ ποιητικὸς λόγος: «Οἱ ἄρρωστοι ξεχωρίζουν ἀναμεταξύ τους / οἱ υἰεῖς εἶναι ἴδιοι»⁷¹. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ ζητούμενο εἶναι νὰ διασωθεῖ καὶ νὰ ἀναδειχθεῖ ἡ ἑτερότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπου σὲ συνθήκες υἰεῖας καὶ σωματικῆς ἀκεραιότητος⁷² καὶ ὄχι νοσηρότητας, δηλ. νὰ ἀναδειχθεῖ ἡ υἰγῆς ὀρθόδοξη, ἡ ἰσόρροπη μοναδικότητα, ποὺ ἔγκειται στὴ διακριτὴ της σχέση μὲ τὴν ὁμοουσιότητα γενικὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, γιὰτὶ ἄλλωστε «οἱ δυστυχῆς διαφέρουν ἢ εὐτυχία εἶναι μία»⁷³.

67. Ware, «Η μεταμόρφωση τοῦ σώματος», ὀ.π., σ. 56.

68. Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, «Ἰπὲρ τῶν ἱερώς ἡσυχάζοντων», *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν*, τόμ. Δ', μετάφρ. Ἄντ. Γ. Γαλίτης, ἐκδ. Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 280.

69. Πρβλ. Μ. Kundera, *Ἡ ἀβάσταχτη ἐλαφρότητα τῆς ὑπαρξῆς*, μετάφρ. Γ. Ἡ. Χάρης, ἐκδ. Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, Ἀθήνα 2016.

70. Πρόκειται γιὰ τὴ γνωστὴ νοβέλα τῆς Eleanor Emily Hodgman Porter με πρωταγωνιστὴ τὴν Πολυάννα (Pollyanna Whittier) ἓνα κλασικὸ μυθιστόρημα τῆς παιδικῆς λογοτεχνίας ποὺ κατέλαβε τὴν ὄγδοη θέση μεταξὺ τῶν μυθιστορημάτων τῶν καλύτερων πωλήσεων στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τὸ 1913 (μὲ 47 ἐκτυπώσεις μεταξὺ 1915 καὶ 1920).

71. Ν. Καρούζος, «Μορφὴ καταπλήξεως», στό: *Τὰ Ποιήματα Β'* (1979-1991), ἐκδ. Ἰκαρος, Ἀθήνα 2007, σ. 385.

72. Βλ. R. Guardini, *Μπροστὰ στὸν κίνδυνο τοῦ πολιτισμοῦ*, μετάφρ. Χ. Α. Κουσκουτόπουλος, Ἀθήνα 1979, σ. 69.

73. Καρούζος, «Μορφὴ καταπλήξεως», ὀ.π.

Ἡ ἱατρικὴ διακονία τῆς σωματικῆς φθορᾶς καὶ ἡ ὑπέρβασή της στὴν ἐσχατολογικὴ θεολογία τῆς ἀγάπης

Ἐδῶ ἀκριβῶς συνίσταται ἡ συμβολὴ τῆς ἱατρικῆς, ἡ ὁποία συμμερίζεται –μαζὶ μὲ τὴ χριστιανικὴ Θεολογία– τὸ σκοπούμενο τέλος τῆς ἀναστήλωσης, δηλ. τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς ζώσας εἰκόνας τοῦ Θεοῦ, στὴ σωματικὴ τῆς ἔκφανση⁷⁴ καὶ τὸ ἀρχέτυπο κάλλος (Γρηγόριος Νύσσης)⁷⁵. Ὅτιδῆποτε, ὅπως κατ’ ἐξοχὴν πράττει ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη, ἐπενδύει στὴν αὐθεντικὴ ζωὴ καὶ τὴν προάγει, ὑπηρετεῖ ἀναμφισβήτητα τὴν ἀλήθεια, μὲ τὴν ἀπόλυτη ὄντολογικὴ σημασίᾳ τῆς λέξεως. Ἀκόμη καὶ ὁ ζωώδης καὶ ἐμπαθὴς τρόπος πολλαπλασιασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου –ἡ ἀπόλυτη ὑπαρξιακὴ κατάφαση τῆς σεξουαλικότητος⁷⁶– δὲν θὰ πρέπει

74. «Μέσα στὸ κλίμα τῆς δοξολογικῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὸν Θεὸ ἡ ἱατρικὴ καὶ ἡ θεολογία ἀπλώνονται ἀγαπητικὰ πρὸς τὸν ἀσθενοῦντα ἄνθρωπο, μεριμνώντας γιὰ τὴ σωματικὴ, πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ του ἀποκατάσταση» (Νικολακάκης, «Ἱατρικὴ καὶ Χριστιανικὴ Θεολογία», ὁ.π., σ. 149).

75. «Σὲ κάθε περίπτωσι πάντως, ἡ παραδοσιακὴ ἱατρικὴ εἶναι ὀλιστικὴ καὶ συστηματικὴ, δηλαδὴ ἀντιλαμβάνεται τὴν πραγματικότητά ὡς ἓνα σύνολο συστημάτων, ὅπου καθετὶ ἀνήκει σὲ κάτι ἄλλο μεγαλύτερο καὶ εὐρύτερο σύνολο ἢ σύστημα. Λ.χ. κάθε ὄργανο τοῦ ἀνθρώπινου σώματος ἀνήκει σὲ κάποιο σύστημα καὶ αὐτὸ μὲ τὴ σειρά του στὸν ὄργανισμό ἐνὸς ἀνθρώπου, καὶ ἐκεῖνος στοὺς συνανθρώπους του ποὺ συνιστοῦν μίαν κοινωνία, καὶ αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της ἀνήκει στὸ σύμπαν, τὴ φύση, τὸν κόσμον, ποὺ καὶ αὐτὸς ἀναφέρεται στὸν Θεὸ του... ἡ παραδοσιακὴ ἱατρικὴ εἶναι φυσικὴ, διότι ἐνοποιεῖ τὸ σῶμα μὲ τὴν ψυχὴ, καὶ ἀκραιώνει τὸν ἄνθρωπον σὲ ψυχοσωματικὴ ἐνότητα» (Μπέγζος, *Ψυχολογία τῆς Θρησκείας*, ὁ.π., σσ. 60-61).

76. «Ὁ Χριστιανισμὸς ἔβαλε ἓνα τέρμα στὴν αὐτονομία τῆς σεξουαλικότητος. Ὁ Χριστιανὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχυριστῆ ὅτι ἐμπλέκεται στὴ σεξουαλικὴ σχέση μόνον μὲ τὸ σῶμα χωρὶς ἀναφορὰ στὸ πρόσωπον. Μόνον ἡ τροφὴ περνᾷ ἀπὸ τὸ σῶμα, ἀν καὶ πρέπει νὰ τρῶμε καὶ νὰ πίνουμε “εἰς δόξαν Θεοῦ” (Α΄ Κορ. 10, 31). Ἀλλὰ ἡ σεξουαλικότης ἐμπλέκει τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποίου τὸ “σχῆμα” –“ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ σώματος”, ἔλεγε ὁ Ἀριστοτέλης– εἶναι χαραγμένο στὴν οὐσία τοῦ κόσμου, ἔτσι ὥστε νὰ τὸ μεταμορφώσῃ σὲ “ναὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος” (Α΄ Κορ. 6, 19). Διότι ἡ χριστιανικὴ σεξουαλικότης πρέπει νὰ γίνῃ μίαν διάστασιν τοῦ προσώπου, μίαν γλῶσσα γιὰ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα. Ἡ ἀπεραντοσύνη τῆς ζωῆς ἐσωτερικεύεται στὴ συνάντησιν δύο προσώπων καὶ μὲσω τῆς διαμεσολάβησός τους λαμβάνει τὴν προσωπικὴν θεία εὐλογία, ὅπως ὁ Ἰησοῦς μᾶς τὴ θυμίζει: ἡ καταπληκτικὴ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον συνάντησιν τοῦ ἀνδρᾶ καὶ τῆς γυναίκας ποὺ γίνονται “σάρκα μίαν” (Γεν. 2, 24· Ματθ. 19, 6). Αὐτὴ ἡ ἐνότητα τῆς σάρκας δὲν ὑποδηλώνει μόνον τὴν ἔνωσιν τῶν σωμάτων ἀλλὰ καὶ τὴ συνύφανσιν τῶν δύο ζώων. Μόνον τὰ παλιὰ ζευγάρια, ποὺ ἡ σεξουαλικότης τὰ ἔχει ἐγκαταλείψει, γνωρίζουν σίγουρα τί σημαίνει νὰ “γίνεσαι σάρκα μίαν”» (Κλεμάν, «Ἡ

νά περιφρονείται, όπως παρατηρεί ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης, διότι έξασφαλίζει τή διαδοχή του ανθρώπινου γένους· είναι ο τρόπος με τον οποίο ή φύση πολεμά τον θάνατο⁷⁷. Για να κατανοήσουμε το νόημα αυτός της πρότασης, θα πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπ' όψιν το ψεύδος του ανθρωποκτόνου διαβόλου, που έγγυήθηκε αιώνια ζωή στον άνθρωπο, αλλά μακριά από τον Δημιουργό του· αποκόπτοντάς τον δηλαδή από την κοινωνία της κατ' έξοχήν ζωής, που είναι ή άκτιστη ζωή, και υποσχόμενος μία χίμαιρα αυτόθέωσης. Γι' αυτό και αυτοδιαψεύστηκε επώδυνα: «άνθρωποκτόνος ήν απ' αρχής και εν τή άληθεία ουκ έστηκεν, ότι ... ψεύστης έστί»⁷⁸.

Μακροπρόθεσμα θα αποδειχθεί και ο άνθρωπος ως ψεύτης, στο μέτρο που δεν μπορεί να έξασφαλίσει και να έγγυηθεί την αιώνια βιολογική του ύπαρξη. Ως έγγενως κτιστό, πεπερασμένο και θνητό όν, ο άνθρωπος αντιφάσκει με την πραγματικότητα του έαυτού του, διότι με το να ζει στο σήμερα θεωρεί –συνειδητά ή ασυνειδητά– ότι ή ζωή (του) θεμελιώνεται και έξαντλείται στην ύπαρξή του, δεν μπορεί όμως επ' άπειρον να ισχυρίζεται το ίδιο, διότι κάποια στιγμή μοιραία και αναπόφευκτα ο θάνατος επέρχεται και τον διαψεύδει.

Ο θάνατος, σύμφωνα με την Όρθόδοξη ανατολική Παράδοση, για τον προπρωτικό άνθρωπο ήταν απλώς και μόνο μία δυνατότητα, την οποία –με την έλεύθερη βούλησή του– το Άδαμικό ζεύγος μετέτρεψε σε πραγματικότητα. Ο Θεός επέτρεψε «φιλανθρώπως ... την κρᾶσιν, και μίξιν, ίνα μη το κακόν άθάνατον γένηται», σύμφωνα με τή Συγχωρητική Εύχή της «Άκολουθίας εις Κεκοιμημένους». Γιατί άνευ του θανάτου, ή ανθρώπινη-ήθική πώρωση, ακολουθώντας τή δαιμονική της αντίστοιχη, θα διαιωνιζόταν άθροιστικά, όπως γνωρίζουμε σήμερα ότι πολλές φορές ακόμη και μετά θάνατον τὰ καρκινικά κύτταρα συνεχίζουν την άναρχη αναπαραγωγή τους στο νεκρό σώμα. «Η ιατρική... παρά τις πολύτιμες ύπηρεσίες της, δεν θα κατορθώσει να σώσει τελικά τον άνθρωπο από τον θάνατο. Η θεολογία από την άλλη μπορεί να μεταμορφώσει τον θάνατο σε πέρασμα προς τήν Ανάσταση σε μία νέα ζωή. Για τή θεολογία ήδη δεν υπάρχει θάνατος για να χρειαστεί να σωθεί ο άνθρωπος από

ζωή “έν σώματι”», ό.π., σσ. 132-133).

77. Φλορόφσκυ, *Οί Ανατολικοί Πατέρες του τέταρτου αιώνα*, ό.π., σ. 286.

78. *Ιω.* 8, 44.

αυτόν. Ὁ θάνατος ἔχει ἤδη γίνει κοίμησις καὶ ἡ ἰατρικὴ καὶ σὲ αὐτὸ ἀκόμα τὸ ἐπίπεδο, καλεῖται νὰ διευκολύνει αὐτὴ τὴν κοίμησις κατὰ τὴν εὐχὴ τῆς Ἐκκλησίας νὰ εἶναι τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά. Ἡ ἰατρικὴ εἶναι δημιουργικὴ δύναμις στὰ χέρια τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, ἀποτελεῖ ὑπόθεση ἐξαιρετικὰ δαιδαλώδη καὶ συνάμα ἀκατανόητα ἀπλῆ. Κλειδί γιὰ τὴν ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης ἀποτελεῖ ἡ ἐπιτυχὴς προσέγγισις τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς, καὶ ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοια ἀπαιτεῖται ἡ συνδρομὴ καὶ τῆς ἰατρικῆς καὶ τῆς θεολογίας, δύο δηλαδὴ ἐπιστημῶν ποὺ ἀπὸ τὴ δική τους ὀπτικὴ γωνία ἀσχολοῦνται κατ' ἐξοχὴν μὲ αὐτὸ τὸ μυστήριον»⁷⁹.

Κατὰ τὸν ἴδιο ἐπομένως τρόπο θὰ διακρινόταν στὸ διηγετικὸ καὶ θὰ ἀποκοῦσε αἰώνια διάστασις ἡ ἀνθρώπινη (ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ) σκλήρυνσις καὶ ἀσυδοσία. Τὸ βιολογικὸ τέλος θέτει ἕναν φραγμὸ σὲ αὐτὴ τὴν ἐπελαύνουσα φαυλότητα, ἂν καὶ δὲν σταματᾷ ἐκεῖ τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ Θεὸς σαρκώνεται γιὰ νὰ θεραπεύσει τὸ ἀνθρώπινο θέλημα, καθιστώντας τὸ ἀπὸ γνωμικὸ σὲ φυσικὸ, καὶ ἔτσι θέτει ἐκ νέου τὴν ἀνθρώπινη φύσις σὲ νέα ὄντολογικὴ βάση. Ἀλλὰ ὁ ἀπώτερος στόχος τῆς Ἐνανθρώπησις τοῦ Λόγου εἶναι ἡ ἀναστήλωσις ὁλόκληρης τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου (τῆς σωματικότητάς του περιλαμβανομένης). Μὲ ἄλλα λόγια δὲν εἶναι μόνον ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα του, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι καθαρὸ, ἀκέραιο καὶ ἀμίαντο· καὶ γι' αὐτὸ ἡ μὲν πορνεία ἐκλαμβάνεται στὸν Χριστιανισμὸ ὡς «θανάσιμος» ἀμάρτημα, ἀφοῦ κανένα ἄλλο ἀμάρτημα δὲν «κοινωνεῖ» τόσο βαθιὰ μὲ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ⁸⁰, ἡ δὲ ἄσαρκη πνευματικότης δὲν νοεῖται καὶ

79. Νικολακάκης, «Ἰατρικὴ καὶ Χριστιανικὴ Θεολογία», ὅ.π., σσ. 171-172.

80. Σχετικὰ μὲ τὸν κατακερματισμὸ, τὴν ἐξαθλίωσις, τὴν ἔκπτωσις, τὸν εὐτελισμὸ καὶ τὴν ὑποτίμησις τοῦ ἀνθρώπινου σώματος σὲ ἀντικείμενο ἐμπορεύσιμης ἡδονῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάδειξις τῆς χριστιανικῆς ἱερότητάς του πέρα καὶ μακριὰ ἀπὸ κάθε ὀδονηρὴ σαρκολατρικὴ νοοτροπία βλ. Α' Κορ., Στ', 15-20: «Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐσίν; Ἄρα οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο. Ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη ἐν σώμα ἐστιν; Ἔσονται γάρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνευμά ἐστι. Φεύγετε τὴν πορνείαν. πᾶν ἀμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστιν, ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει. Ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν Ἁγίου Πνεύματος ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἐαυτῶν; Ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς· δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ».

δὲν ὑφίσταται στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία⁸¹. Ὅπως καίρια ἐπισημαίνει ὁ Μητροπολίτης Διοκλείας Κάλλιστος, στὸ χριστιανικὸ συγκείμενο «τὸ πνευματικὸ δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ ἄυλο», γι' αὐτὸ καὶ «ὁ χριστιανὸς θεολόγος εἶναι κατ' ἀνάγκην ὑλιστής»⁸².

Ἀκόμη καὶ ἡ περίφημη ἀγάπη, γιὰ τὴν ὁποία γίνεται τόσος λόγος στὸν Χριστιανισμό, δὲν συνιστᾶ κατὰ τὴ χριστιανικὴ Θεολογία ἓνα καθαρὸ (γλυκὺ καὶ ρομαντικὸ) συναίσθημα, οὔτε μία ἠθικιστικὴ ἐπιταγή. Ἡ «ἐν Χριστῷ» ἀγάπη εἶναι ἓνα ὄντολογικὸ καὶ ὄχι ἓνα συναισθηματικὸ ἢ ἠθικιστικὸ μέγεθος, ὅπως πολὺ ἐπιτυχημένα ἔδειξε ὁ Δανὸς θεολόγος καὶ φιλόσοφος S. Kierkegaard. Ἡ ὄντολογικὴ διάσταση τῆς ἀγάπης, ποὺ κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης συνδέεται μὲ τὸ κάλλος⁸³, προκύπτει ἀπὸ τὴ διακριτικὴ ἔνωσή της μὲ τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ (τὸ Αὐτάγαθον), καθὼς, σύμφωνα μὲ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, ὁ Θεὸς δὲν διαθέτει ἀγάπη, ἀλλὰ ὁ ἴδιος εἶναι ἀγάπη γι' αὐτὸ καὶ ὁ Λόγος Του δὲν θὰ μπορούσε παρὰ νὰ εἶναι ἡ ἐνυπόστατη (δηλ. σαρκωμένη) Ἀγάπη. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι συναίσθημα «μεταφράζεται» σὲ προσωπικὴ εὐθύνη γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν συνάνθρωπο. Ὅπως σημειώνει –πολὺ χαρακτηριστικὰ– ὁ Ὀλιβιὲ Κλεμάν, καθηγητὴς στὸ Ἰνστιτοῦτο Ὁρθόδοξης Θεολογίας «Ἅγιος Σέργιος» στὸ Παρίσι: «Μέσα ἀπὸ τὴ Λειτουργία στερεωνόμαστε καὶ ὠθούμαστε στὴ ζωντανὴ καὶ ζωδόχο σάρκα. [...] μπαίνουμε σὲ μία μαθητεία γιὰ μία διαφορετικὴ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους καὶ τὸν κόσμο, μία μαθητεία στὴν ἀγάπη τῶν ἐχθρῶν μας, ἀφοῦ ἡ νίκη τοῦ Χριστοῦ πάνω στὸν θάνατο μὲ ἀπελευθερώνει ἀπὸ τὴν ἀγωνία γιὰ τὴν ὁποία συχνὰ ὁ ἄλλος εἶναι τὸ ἐξιλαστήριο θῦμα»⁸⁴.

Ὁλόκληρη ἄλλωστε ἡ Παλαιὰ Διαθήκη θὰ μπορούσε νὰ διαβασθεῖ ὡς ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Κάιν: «ποῦ εἶναι ὁ ἀδερφός σου;».

81. «Ἡ ἀγιότητα δὲν εἶναι ἡ ἄρνηση τοῦ σώματος καὶ τῆς ὕλης. Οὔτε [ἡ] “ἐξαύλωση” οὔτε [ἡ] “ἀποσωμάτωση” τοῦ ἀνθρώπου ὁδηγεῖ στὴν ἀγιότητα. Στὴν ἀγιότητα δὲν πρόκειται γιὰ δῆθεν πνευματοποίηση τοῦ σώματος καὶ τῆς ὕλης, ἀλλὰ συμβαίνει κάτι ἄλλο» (Μπέτζος, *Ψυχολογία τῆς Θρησκείας*, ὅ.π., σ. 108).

82. Ware, «Ἡ μεταμόρφωση τοῦ σώματος», ὅ.π., σ. 64.

83. Πρβλ. Φλορόφσκυ, *Οἱ Ἀνατολικοὶ Πατέρες τοῦ τέταρτου αἰῶνα*, ὅ.π., σ. 257.

84. Κλεμάν, «Ἡ ζώη “ἐν σώματι”», ὅ.π., σσ. 116-120.

Ἐπιλογικά

Ἐν κατακλείδι, ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ποὺ ἀκυρώνει τὸν ψυχικὸ θάνατο καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀναιρεῖ καὶ τὸν πνευματικὸ θάνατο σημαίνει προσωπικὴ αὐτοθυσίᾳ μὲ ὑπαρξιακὴ εὐθύνη καὶ μέριμνα. Ταυτόχρονα ὅμως ἡ ἀγάπη εἶναι ἀδιανόητη χωρὶς τὴν ἐλευθερία. Ὅπως εὐστοχα τὸ ἐπισημαίνει ὁ Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης (Ζηζιούλας), «μόνο ὅταν συμπίπτει ἡ ἀγάπη μὲ τὴν ἐλευθερία ἔχουμε θεραπεία. Ἀγάπη χωρὶς ἐλευθερία καὶ ἐλευθερία χωρὶς ἀγάπη ἀποτελοῦν παθολογικὲς καταστάσεις, ποὺ χρειάζονται θεραπεία». Πότε ὅμως συμπίπτουν πραγματικὰ αὐτὰ τὰ δύο; Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι συμπίπτουν κατ' ἐξοχὴν στὴν (ἀλληλοσυγκρουητικὴ) ἀγάπη τῶν ἐχθρῶν, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ δυσχερέστερη μορφή ἀγάπης, ποὺ ὅμως προϋποθέτει τεράστιο ἀπόθεμα ψυχοπνευματικῆς δυνάμεως, ἐλευθερίας καὶ Θείας Χάριτος. «Καμιὰ μορφή ἀγάπης δὲν εἶναι πιὸ ἐλεύθερη ἀπὸ αὐτὴ καὶ καμιὰ μορφή ἐλευθερίας δὲν ταυτίζεται πιὸ πολὺ μὲ τὴν ἀγάπη τῶν ἐχθρῶν. “Εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς ποῖα ὑμῖν χάρις ἐστί; (...) καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὸ αὐτὸ ποιουσι”⁸⁵. Ἡ ἀγάπη ποὺ προσδοκᾷ ἀνταπόδοση εἶναι “ἁμαρτωλή”, παθολογική. Ἡ ἀγάπη ποὺ δὲν περιμένει ἀνταπόδοση, ἢ καλύτερα, ποὺ ἀπευθύνεται σὲ ὅσους μᾶς βλάπτουν, εἶναι ἀληθινὰ “χάρις”, δηλαδὴ ἐλευθερία. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ “ἐν Χριστῷ” “ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν” καὶ ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς εἶναι ἡ μόνη ἐλεύθερη ἀγάπη»⁸⁶.

Ἡ Ἐκκλησία θεραπεύει ὡς Θεανθρώπινη κοινότητα, στὴν ὁποία, ἐντασσόμενος ὁ κάθε πιστὸς καὶ γενικὰ ἀγωνιζόμενος ἄνθρωπος, ἐθίζεται σταδιακὰ καὶ ἐξασκεῖται νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ ἀγαπιέται ἐλεύθερα. Μόνο μὲ ἓναν τέτοιον ἐθισμό στὴν ἐλεύθερη ἀγάπη μπορεῖ νὰ ἐξυγιανθεῖ ὀλικά ἡ ἀνθρωπότητα καὶ νὰ ἐπανενωθεῖ ἢ διαμελισμένη, κατατεμαχισμένη καὶ πολυδιασπασμένη –γι' αὐτὸ καὶ ψυχικὰ αὐτοσυγκρουσιακὴ– ἀνθρώπινη φύση μὲ τὸν Θεό, μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ μὲ τὴν ὕλική κτίση. «Ἀσθένεια εἶναι ἡ διαταραχὴ τῆς τριπλῆς αὐτῆς καὶ τρισδιάστατης

85. Λουκ. 6, 32.

86. Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης (Ζηζιούλας), «Νόσος καὶ θεραπεία στὴν ὀρθόδοξη θεολογία», στό: Ὁρθοδοξία καὶ σύγχρονος κόσμος, Κέντρο Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, Λευκωσία 2006, σ. 75.

σχέσης... Ὑγεία γιὰ μᾶς εἶναι ἡ σωστή σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς παράγοντες, τὸν Θεό, τοὺς ἄλλους καὶ τὴ φύση –ποὺ ἀποτελοῦν τὸν ὀρισμὸ τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος»⁸⁷. Ἄλλωστε, ὅπως –πολὸ εὐστοχα– ἔχει ἐπισημανθεῖ: «Ἡ ἴαση ἐπέρχεται μὲ τὴν ἀνακαίνιση τῶν τραυμάτων τῆς δημιουργίας, τὸν καλλωπισμὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς μετοχῆς στὴ θεία δόξα, καὶ τὸ ἄπλωμα τῆς ὑπαρξῆς του στὴν ἀγαπητικὴ κοινωνία πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὸν συνάνθρωπο σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ»⁸⁸. Ἡ συνειδητοποίηση αὐτῆς τῆς ἀλήθειας ἀπὸ τοὺς θεράποντες ἰατροὺς κάνει ἐπιτακτικὴ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς παρότρυνσης: «Ἀποκαλύψτε στὸν ἄνθρωπο ὅτι ἡ Φύση του εἶναι δεκτικὴ ὑγείας, μπορεῖ νὰ γίνῃ ὑγεία, αἰωνιότης μὲ τὸν θρίαμβο τοῦ Ἀναστάσιου [...]. Ἔτσι σώζετε τὸν ἀσθενῆ καὶ σώζετε ταυτόχρονα καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι, γιατί “ἐν σῶμά ἐσμεν οἱ πολλοί” καὶ μία εἶναι ἡ κοινὴ βιοτὴ ποὺ νικᾷ τὸν θάνατο ἀπὸ τώρα, σὲ τούτη καὶ στὴν ἄλλή τὴ ζωὴ»⁸⁹.

Ἐν τούτοις, παρ’ ὅλη τὴν πίστη καὶ τὴν ἐλπίδα μας ὡς Χριστιανοὶ στὸ ἐσχατολογικὸ γεγονός τῆς σωματικῆς μας ἀναστάσεως, εἴμαστε καθημερινὰ περικυκλωμένοι ἀπὸ τὸν θάνατο, ὑπὸ ὅλα τοῦ τὰ εἶδη. Καὶ στὴν εὐλόγη ἀπορία μας: «εἶναι ἀδύνατον κάτι τόσο φυσικό, τόσο ἀναγκαῖο καὶ τόσο παγκόσμιο ὅσο ὁ θάνατος, νὰ σχεδιάστηκε ποτὲ ἀπὸ τὴ θεία Πρόνοια ὡς κακὸ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα»⁹⁰, ἡ ποιητικὴ γλῶσσα ἀπαντᾷ: «Ρωτᾶμε τοὺς θεοὺς καὶ δὲν ἀπαντοῦν... ἄλλοτε γιατί δὲν ἀντέχουν τὴν ἐρώτηση... καὶ ἄλλοτε γιατί δὲν ἀντέχουμε τὴν ἀπάντηση»⁹¹.

87. Ὁ.π., σ. 81.

88. Νικολακάκης, «Ἱατρικὴ καὶ Χριστιανικὴ Θεολογία», ὁ.π., σ. 155.

89. Ἀρχιμ. Βασίλειος Γοντικάκης, «Τὸ λειτούργημα τοῦ γιατροῦ», *Σύναξη* 4 (1982), σσ. 70-71.

90. “It is impossible that anything so natural, so necessary, and so universal as death should ever have been designed by Providence as an evil to mankind”, στό: Jonathan Swift, *Gentleman’s Magazine* τόμ. xxxv (August 1765), σ. 372, is a reprint of these ‘Thought’ and ‘Further Thoughts’”.

91. Στρ. Λιακάτος, *Στοχασμοί-Ἡμερολόγιο 1998*, ἐκδ. Πατάκη, Ἀθήνα 1998, χ.σ.

SUMMARY

Body and Soul:
A disjunctive dichotomy or an unbreakable unity?

By Rev. Athanasios G. Melissaris
PhD in Pastoral Psychology, Boston University
PhD in Pastoral Theology, National and Kapodistrian University of Athens

In this paper, I shall argue that Christianity is the most body-centered faith among the known existing religions. The human body is considered by Christianity to be the potential sanctuary of the Holy Spirit. It is a sublime divine handiwork and a gift of God to the human race as an intrinsic part of human personhood. This key notion is further augmented by the cardinal premise of Christianity, the Incarnation of the word of God and the concomitant resurrection of His body. Everything in the liturgical and sacramental life of the Church, primarily in the holy Eucharist, encapsulates and corroborates this central belief of Christendom in the inherent value and, indeed, the sacramentality of the human body. This esteemed view of human physicality helps explain the cult of the saints' relics, which is not indicative of a primitive form of superstition but of a very sophisticated view of the body as the potential carrier of the Holy Spirit in history. Without diminishing the place and role of the soul in the least, I submit that we should draw a firm line between the platonic and Christian anthropologies and, unlike the ancient Greeks, restore the splendor of the body in Christian spirituality, in alignment with our eschatological expectation of its resurrection.